

”Who’s in and who’s out”?

En studie om hur utsädeshanteringen av kulturspannmål organiseras och regleras formellt och informellt

Clara Gustafsson

Självständigt arbete • 30 hp
Sveriges lantbruksuniversitet, SLU
Fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap
Institutionen för stad och land
Agronomprogrammet – landsbygdsutveckling
Uppsala 2022

Who's in and who's out? En studie om hur utsädeshanteringen av kulturspannmål organiseras och regleras formellt och informellt

Who's in and who's out? A study about how the landrace seed management is organised and regulated formally and informally

Clara Gustafsson

Handledare: Emil Sandström, Sveriges lantbruksuniversitet, Institutionen för stad och land
Bitr. handledare: Tove Ortman, Sveriges lantbruksuniversitet, Institutionen för växtproduktionsekologi
Examinator: Katarina Pettersson, Sveriges lantbruksuniversitet, Institutionen för stad och land

Omfattning: 30 hp
Nivå och fördjupning: Avancerad nivå, A2E
Kurstitel: Självständigt arbete i landsbygdsutveckling, A2E – Agronomprogrammet - landsbygdsutveckling
Kurskod: EX0890
Program/utbildning: Agronomprogrammet – landsbygdsutveckling
Kursansvarig inst.: Institutionen för stad och land
Utgivningsort: Uppsala
Utgivningsår: 2022
Omslagsbild: Ett fält med kulturrågsorten Litauen i början av juni 2022. Författarens bild.
Elektronisk publicering: <https://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: Utsäde, kulturspannmål, tillgång, allmänning, informella utsädessystem, föreningsallmänning, interaktiv samhällsstyrning

Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap
Institutionen för stad och land
Avdelningen för landsbygdsutveckling

Sammanfattning

Människors möjlighet att hantera och dela med sig av sitt eget utsäde eroderas av politiska och teknologiska processer. Trots framväxten av formella utsädessystem och lagstiftning som i stor utsträckning hindrar handel och odling av kulturspannmål så fortsätter spannmålsodlare att odla och organisera sig i ett informellt utsädessystem kring kulturspannmål.

Uppsatsen tar utgångspunkt i Sverige i det informella utsädeshanteringssystemet kring kulturspannmål och undersöker hur utsädeshantering av kulturspannmål går till och organiseras i relation till det informella och formella utsädeshanteringssystemet. Genom kvalitativa intervjuer undersöker uppsatsen hur kulturspannmålsodlare får tillgång till utsäde av kulturspannmål samt vilka normer och regelverk som omger tillgång till utsäde av kulturspannmål.

Resultatet visar att tillgång till utsäde av kulturspannmål regleras genom medlemskap i föreningen Allkorn, via relationer och genom lokala utsädesförmedlingsinitiativ samt via SLU och NordGen.

Relationer inom Allkorn, normer om att odla ekologiskt enligt principer som går utöver de formella regelverken för ekologiskt jordbruk och kunskap om kulturspannmålsodling har växt fram och reglerar vem som får tillgång till utsäde av kulturspannmål.

Utsäde som ska förmedlas för yrkesmässiga syften ska registreras på den nationella sortlistan och utsädet ska certifieras av Jordbruksverket. Resultatet visar att förmedlingen av kulturspannmål organiseras i icke-yrkesmässiga syften inom föreningen Allkorn. Kulturspannmålsodlarna undgår därmed föreskrifternas förelägganden om sortregistrering och utsädescertifiering som till stor del inte är anpassade för kulturspannmåls heterogena karaktärer och det informella utsädeshanteringssystemets praktiker. Jordbruksverkets föreskrifter kring utsäde ger idag svaga incitament att förmedla utsäde av kulturspannmål i det formella utsädeshanteringssystemet.

Uppsatsens resultat bidrar till förståelsen för hur kulturspannmål förvaltas och används i ekologiska jordbruk. Uppsatsen bidrar också till förståelsen om hur informella och formella utsädessystem påverkar förvaltningen av kulturspannmål.

Nyckelord: Utsäde, Kulturspannmål, Tillgång, Access, Allmänning, Commoning, Informella utsädessystem, Föreningsallmänning, Governance, Interaktiv samhällsstyrning

Abstract

People's ability to manage and share their own seeds is eroded by political and technological processes. Despite the emergence of formal seed systems and legislation that to a large extent hinders the trade and cultivation of landraces, farmers continue to grow and organize themselves in an informal seed system around landraces.

The thesis departs in Sweden in the informal seed management system of landraces and examines how the seed management of landraces is done and organized in relation to the informal and formal seed system. Through qualitative interviews, the thesis examines how landrace growers gain access to seeds of landraces and what norms and regulations surround access to seeds of landraces.

Access to landrace seeds is regulated through membership in the association Allkorn, through relations and through local seed supplying initiatives, as well as through SLU and NordGen.

Relationships within Allkorn, norms about cultivation according organic principles that go beyond the formal regulations for organic farming and knowledge of landrace cultivation have emerged and govern who access seeds of landraces.

Seeds that are to be distributed for professional purposes requires registration in the national catalogue of varieties and seed certification by the Swedish Board of Agriculture. The result show that the distribution of landrace seeds is organized in non-professional purposes within the association Allkorn.

Landrace growers thus avoid the regulations' injunctions on variety registration and seed certification, which are ill adapted to the heterogeneous characteristics of landrace cereals and the practices in the informal seed management system. The Swedish Board of Agriculture's regulations on seed today provide weak incentives to distribute seed of landraces in the formal seed management system.

The thesis' results contribute to the understanding of how landraces are managed and used in ecological farming. The thesis also contribute to the understanding of how informal and formal seed systems affects landrace management.

Keywords: Seed, Heritage cereals, Landraces, Access, Common, Commoning, Informal seed system, Associational common, Governance, Farmers' seed system

Tack

Jag vill rikta ett stort tack till alla mina informanter som bidragit med sina berättelser och sin tid.

Tack till mina handledare Emil och Tove för era värdefulla kommentarer och kloka inspel, era litteraturtips och kontakter.

Tack till familj och vänner.

Ett speciellt tack till min vän Pernilla. Jag är tacksam över att ha fått dela uppsats-processen och studietiden med dig.

Innehållsförteckning

Tack 5

Tabellförteckning	8
Inledning	9
1.1 Syfte och frågeställningar	11
1.1.1 Uppsatsens disposition.....	11
2. Metod och teoretisk ansats.....	12
2.1 Intervjuer	12
2.2 Informanter.....	13
2.3 Urval och material	13
2.4 Reflexivitet.....	14
2.5 Bearbetning av material och analys.....	14
2.6 Vägledande begrepp.....	15
3. Bakgrund	17
3.1 Kulturspannmål	17
3.2 Regelverk och policys kring utsäde i Sverige och EU	18
4. Resultat	20
4.1 Organisering och tillgång till kulturspannmål	20
4.1.1 Allkorns roll i utsädehanteringen.....	20
4.1.2 Andra odlares och institutioners roll för tillgång till utsäde	22
4.1.3 Förmedling av utsäde i lokala utsädessystem	24
4.2 Normer som styr tillgång till utsäde.....	25
4.2.1 Utsädesförmedling i ett relationellt perspektiv	25
4.3 Det informella utsädehanteringssystemet kontra det formella.....	29
4.3.1 Kulturspannmålsodlare i regelverkets gråzon	29
4.3.2 Allkorns betydelse för organiseringen av utsädehanteringen.....	33
5. Avslutande diskussion.....	36
Referenser.....	39
Populärvetenskaplig sammanfattning	43
Bilaga 1.....	45
Bilaga 2.....	46

Tabellförteckning

Tabell 1. Information om kulturspannmålsodlarna	13
---	----

Inledning

Matproduktion börjar ofta med att stoppa ner ett frö i marken. Kunskapen om hur jorden bearbetas innan och efter sådd, vad som ska sås, såddens praktiker, metoder och verktyg är i ständig förändring i relationen mellan människan och fröet (Phillips 2013). Valet av utsäde kan bero på smak, lagringsegenskaper, anpassningsförmåga eller utseende samt ekologins och jordbrukets kontext (ibid.).

Människors möjlighet att spara, återplantera, förädla och dela med sig av utsäde har eroderat och är hotat av framförallt två processer (Wattnem 2016; Kloppenburg 2005). För det första har teknologiska framsteg inom växtförädling och genetik gjort det svårare för jordbrukare att återplantera delar av sin skörd, vilket innebär att dem oftast behöver köpa nytt utsäde varje säsong (Kloppenburg 2005). Hybridfrön är ett exempel på detta. För det andra så påverkar olika former av lagstiftning kring utsädehandel och växtförädlarrättigheter människors möjlighet att använda sig av utsäde från sin egen eller andra spannmålsodlars skörd (Wattnem 2016). Politiska och biologiska förändringar kring utsäde har bidragit till privatisering och varufiering av utsäde och frönas inbyggda förmåga att reproducera sig har försvagats (Kloppenburg 2004; Peschard & Randeria 2020). Utsäde har under 1900-talet allt mer blivit en vara omgärdad av särskilda regelverk som saluförs av ett fåtal aktörer, istället för att vara en resurs tillgänglig för alla med intresse för att odla (ibid.). Utsädesbranschen har också efter 1950-talet fokuserat på att ta fram sorter anpassade efter konventionella insatsberoende jordbruksmetoder, med hög avkastning och med kvaliteter som uppskattas av livsmedelsindustrin (Newton et al. 2011). Framväxten av internationella standarder och kontrollsystem kring utsäde har garanterat köparen en viss kvalitet på utsädet när det gäller till exempel sjukdomsförekomst och grobarhet, med syfte att garantera livsmedelssäkerhet och produktivitet i jordbruket (ibid.).

Fram till omkring början av 1900-talet producerades utsäde bland odlarna själva, där de i det informella utsädessystemet själva tog fram sorter, förmedlade, lagrade och sådde sitt eget utsäde (Newton et al. 2011). Förmedling av utsäde mellan odlare, medveten och omedveten selektering skapade sorter med hög genetisk diversitet (Visser 2002). Dessa sorter kallas idag kulturspannmål (Camacho Villa et al. 2005). Mycket av den tidigare genetiska diversiteten i utsädet har försvunnit i och med att ett mindre antal genetiskt homogena sorter används i jordbruket (Newton et al.

2011). Motivation och initiativ till att bevara och odla kulturspannmål finns bland annat hos odlare, i internationella och nationella överenskommelser och via genbanker (ibid.)

Lagstiftningen för utsäde som gör sig gällande i Sverige har med standardisering och växtförädlarrättigheter gjort det olagligt att saluföra kulturspannmål som utsäde om sorten inte är godkänd och uppförd på den nationella sortlistan, där sorter som är godkända för utsädesförsäljning listas av Jordbruksverket (Wattnem 2016; Andersen 2008). Eftersom att odlingen av kulturspannmål är relativt begränsad och sorterna inte är ett resultat av formell växtförädling så hanteras och förvaltas utsäde av kulturspannmål på ett sätt som inte omfattas av det formella utsädessystemets regelverk för utsäde (Demeulenaere & Piersante 2020). Det formella utsädessystemets framväxt har med lagstiftning och offentliga forskningsmedel tillsammans med sortförädlingsbranschen bidragit till att utarma det informella utsädessystemet genom växtförädlarrätter, reglering och standardisering av utsäde och dess handel (Wattnem 2016; Peschard & Randeria 2020; Newton et al. 2011).

Det formella utsädessystemet är emellertid beroende av det informella utsädessystemets upprätthållande och in-situ¹ bevarande av biodiversitet för att få fram nya spannmålssorter, då den genetiska diversiteten i kulturspannmål är en viktig resurs för växtförädlare (Wattnem 2016). För att underhålla och bevara spannmålets biodiversitet för dagens och framtida generationers livsmedelsförsörjning krävs det att jordbrukare själva sår, utvecklar och förmedlar sitt eget utsäde (Andersen 2008). Utöver bevarandet så har odlingen av kulturspannmål och kultursorter andra av odlade växter ökat som en reaktion på det formella utsädessystemet och den pågående processen av privatiseringar runt utsäde. De senaste årtiondena har det växt fram civila rörelser runt om i världen för att använda och förmedla kultursorter (Da Vià 2012; Demeulenaere & Piersante 2020).

I Sverige finns sedan 1995 föreningen Allkorn, vars medlemmar odlar kulturspannmål i en form av deltagande växtförädling (Newton et al. 2011). Föreningen startades av forskare vid Sveriges lantbruksuniversitet i samband med ett växtförädlingsprojekt om spannmål som tidigare har odlats i Sverige (ibid.). Trots formella utsädessystem och lagstiftning som i stor utsträckning hindrar handel och odling av kulturspannmål så fortsätter spannmålsodlare att odla och organisera sig i ett informellt utsädessystem kring kulturspannmål.

¹ Betyder 'på plats' och innebär att spannmålssorterna odlas och bevaras av lantbrukare, i motsats till ex-situ där sorter bevaras i t.ex. genbanker.

1.1 Syfte och frågeställningar

Uppsatsen tar utgångspunkt i det informella utsädehanteringssystemet av kulturspannmål och undersöker hur utsädehanteringen av kulturspannmål går till och påverkas av formella och informella institutionella arrangemang. Genom kvalitativa intervjuer med småskaliga kulturspannmålsodlare undersöker jag hur kulturspannmålsodlare organiserar utsädehanteringen och får tillgång till utsäde i en gråzon av vad som är möjligt att göra inom det formella utsädehanteringssystemets gränser. Följande tre frågor vägleder uppsatsen:

- Hur organiseras utsädehanteringen av kulturspannmål?
- Hur får odlare tillgång till utsäde av kulturspannmål?
- Vilka normer och regelverk omger tillgång till utsäde av kulturspannmål?

1.1.1 Uppsatsens disposition

Uppsatsen disponeras i fyra kapitel. I kapitel två redogör jag för de metoder och vägledande begrepp jag använder mig av för att analysera och teoretisera mitt material. Kapitel tre ger en bakgrund till kulturspannmål och utsädehantering i formella och informella utsädehanteringssystem. I kapitel fyra, som är indelat i tre avsnitt presenterar jag mitt resultat där jag i avsnitt ett beskriver hur kulturspannmålsodlare får tillgång till utsäde av kulturspannmål och hur utsädehanteringen är organiserad. Avsnitt två i resultatdelen redogör för vilka normer som styr utsädehanteringen och jag diskuterar vilka som har tillgång till utsäde av kulturspannmål. Resultatkapitlet avslutas med ett avsnitt som diskuterar relationen mellan det informella och formella utsädehanteringssystemet. Kapitel fem avslutar uppsatsen med en slutdiskussion utifrån uppsatsens frågeställningar.

2. Metod och teoretisk ansats

I detta avsnitt redogör jag för de metoder jag använt för att undersöka organiseringen av utsädehanteringen och odlares tillgång till utsäde av kulturspannmål samt hur det påverkas av informella och informella institutionella arrangemang. Avsnittet redogör också för urval av informanter och ger en kort introduktion till dessa. Jag redogör för min roll i studien samt hur jag ämnar analysera mitt material med begreppen allmänning, tillgång och interaktiv samhällsstyrning.

2.1 Intervjuer

För att svara på hur utsädehanteringen av kulturspannmål går till och hur kulturspannmålsodlare organiserar den har jag genomfört semi-strukturerade intervjuer med 12 informanter. Av de tolv intervjuade är tio kulturspannmålsodlare och två informanter är tjänstepersoner på Jordbruksverket. I intervjuerna med kulturspannmålsodlarna och tjänstepersonerna på Jordbruksverket har jag utgått från den intervjuguide² med övergripande frågor jag utformat för att ta del av informanternas erfarenheter och berättelser (jmf Bryman 2018). De semi-strukturerade intervjuerna kan liknas vid ett vardagssamtal (jmf Kvale et al. 2014), som det här fallet har kretsat kring kulturspannmålsodlarnas egen utsädehantering, vem som har rätt till utsäde, om de har kontakt med andra personer som odlar kulturspannmål, kulturspannmålsodlarnas kontakt och relation till myndigheter samt organisationer. De semi-strukturerade intervjuerna har inte följt intervjuguiden i strikt ordning utan varje intervju har behandlat ämnena i intervjuguiden i olika ordning och beroende på informanternas svar och mina följdfrågor (jmf Bryman 2018). Intervjuerna har varat mellan 30 - 75 minuter. Fem intervjuer genomfördes på plats hemma hos informanten, sex intervjuer genomfördes via telefon och en intervju genomfördes digitalt via Zoom. Bryman (2018) menar att skillnaden mellan digitala och direkta intervjuer är små gällande bland annat informantens svar och intervjuens tidsåtgång. Dock kan uppfattningen och reaktionen på en fråga eller pauser ha försvårats då interaktionen och läsningen

² Bifogas i bilaga 1 och 2

av kroppsspråk, minspel och gester uteblivit mellan informanten och mig. Intervjuerna har spelats in för att sedan transkriberats. Detta har kommunicerats till informanterna och de har gett samtycke om inspelning innan intervjun påbörjats. Inspelningarna och transkriberingarna har underlättat analys och genomgång av informanternas berättelser (jmf Bryman 2018). Informanterna är anonymiserade med fiktiva namn för att skydda deras integritet.

2.2 Informanter

I tabell 1 nedan sammanfattar jag information om de tio kulturspannmålsodlare jag intervjuat. Den åkerareal som uppges i tabellen är i aktivt bruk i växtodlingen. Alla informanter är medlemmar i föreningen Allkorn. Alla odlare förutom en är ekologiskt certifierade enligt KRAV. En odlare har Demeter-certifierat sitt biodynamiska jordbruk utöver KRAV-certifieringen.

Tabell 1. Information om kulturspannmålsodlarna

Fingerat namn	Åkerareal	Ant. odlade kulturspannmålssorter	Tid med kulturspannmålsodling
Charlotta	23 ha**	7 st	10 år
Oscar	25 ha	3 st	15 år
Carl	30 ha	7 st	20 år
Fredrik	55 ha	9 st	13 år
John	80 ha**	3 st	22 år
Sven	78 ha**	1 st	12 år
Albin	10 ha	6 st	17 år
Martin	110 ha	3 st	20 år
Erik	110 ha	5 st	15 år
Markus	2500 kvm	8 st	4 år

** Inkluderar även odling av moderna spannmålssorter

2.3 Urval och material

För att undersöka hur utsädehanteringen av kulturspannmål går till och för att undersöka hur kulturspannmålsodlare organiserar sig kring utsädehanteringen har förutsättningen för mitt urval av informanter varit att de odlar kulturspannmål och har erfarenhet av utsädehantering (jmf Bryman 2018). Jag har fått värdefulla tips på informanter från en forskare i projektet Historiska sädesslag i framtidens mat på SLU. Jag har också kontaktat informanter enligt snöbollsmetoden (jmf ibid.), där jag har frågat informanterna jag intervjuat om ytterligare lämpliga informanter att kontakta. Det är en metod som är lämplig när det gäller undersökningar av nätverk

av individer (jmf *ibid.*). Antalet informanter har begränsats till den tidsram och omfattning uppsatsen skrivs inom. Kulturspannmålsodlarna är verksamma på platser från Gävleborgs län i norr till Skåne i söder.

För att undersöka de formella institutionella arrangemangen kring utsäde och relationen gentemot det informella utsädehanteringssystemet har jag intervjuat två tjänstepersoner på Jordbruksverket. En av informanterna jobbar med utsädesfrågor på internationell och nationell nivå samt med programmet för odlad mångfald. Den andra informanten arbetar med regelverken kring utsäde samt med utsädesfrågor. Informanterna från Jordbruksverket har valts ut då Jordbruksverket är den myndighet vars föreskrifter har en direkt påverkan på kulturspannmålsodlares utsädehantering. Jag har också använt mig av policydokument, utredningar, svensk lagstiftning och föreskrifter som omfattar utsäde samt forskning på ämnet för att undersöka hur formella och informella institutionella arrangemang påverkar varandra och vad som är möjligt mellan dem.

2.4 Reflexivitet

Personligen har jag en övergripande förståelse för jordbruk, dess kontext och förutsättningar då jag är uppväxt på en gård som odlar kulturspannmål och en av informanterna är min pappa. Min förförståelse om ämnet påverkar därmed studien och det finns en risk att jag bär med mig förutfattade meningar in i studien (jmf Kaijser & Öhlander 2011). Jag och min pappa har inte pratat om kulturspannmål och utsädehanteringen ingående tidigare men jag har dock en fot i fältet och uppsatsens ämne har färgats av detta. Min övergripande förståelse och bakgrund kring kulturspannmål har delvis underlättat samtalet med informanter och jag har haft kännedom om bland annat facktermer och en del övergripande sammanhang som kulturspannmålsodlare verkar inom.

2.5 Bearbetning av material och analys

För att undersöka hur utsädehanteringen av kulturspannmål går till och organiseras samt påverkas av formella och informella institutionella arrangemang har jag använt mig av vägledande begrepp för att tänka kring och analysera det som inte ligger uppenbart i materialet. Den generalisering och de slutsatser som dras baseras inte på mängden intervjuer som gjorts utan snarare på hur materialet passar in i ett teoretiskt sammanhang (jmf Teorell & Svensson 2007). Genom ett abduktivt arbetssätt har jag kategoriserat mitt material tillsammans med mina vägledande begrepp i teman (jmf Robson & McCartan 2016). Jag presenterar dessa teman i resultatet och med hjälp av mina vägledande begrepp diskuterar jag dessa.

2.6 Vägledande begrepp

Jag har använt mig av begreppen allmänning, tillgång och interaktiv samhällsstyrning för att analysera utsädehanteringsens organisering, hur odlare får tillgång till utsäde samt vad för normer och formella regler som styr och påverkar tillgången till utsäde av kulturspannmål. Utsäde kan betraktas dels som en resurs tillgänglig för alla och dels en privat resurs. I den här uppsatsen väljer jag att framförallt betrakta utsäde som resurs tillgänglig för alla då det är en fundamental komponent i jordbruk och livsmedelsförsörjning och där förvaltning av växtgenetiska resurser är nödvändig för livsmedelssäkerheten, både för nuvarande och framtida generationer (jmf Andersen 2008; Kloppenburg 2004).

Elinor Ostrom har skrivit om hur människor som är i en situation beroende av varandra kan organisera sig och gemensamt dra nytta av och nyttja gemensamma resurser, samtidigt som individen finner frestelsen att åka snålskjuts, smita ifrån arbetet eller agera opportunistiskt i sitt handlande kring den gemensamma resursen (Ostrom 1990). Ostrom menar att det inte är givet att situationer uppstår där en individs handling och nyttjande av resursen gör att resten av individerna som har tillgång till resursen påverkas negativt på grund av att det inte finns spelregler som reglerar tillgången till resursen. Ostroms (1990) definition av begreppet allmänning fångar bland annat spelregler och ekonomiska incitament som gör att resurser förvaltas. Att organisera och förvalta en resursallmänning kan ses som en gemensam praktik som påverkas av historiska, sociala och politiska faktorer (jmf Sandström et al. 2017). För att fånga praktiken i förvaltandet av utsädesresursen betraktar jag ”görandet” av allmänningar som en erfarenhetsbaserad process som i det här fallet sker i relationen mellan utsädet, kulturspannmålsodlarna och den uppsättning sociala normer och regler som förhandlas fram (Montenegro de Wit 2019; Sandström et al. 2017; Bollier & Helfrich 2015). Förändras miljöer, resursens karaktärer eller de sociala förutsättningarna så förändras också dynamiken mellan dessa och de sociala normerna som reglerar tillgången till resursen (ibid.). Att göra allmänningen kan ses som en social praktik som sätter människorna och resursen i centrum (jmf Montenegro de Wit 2019). Gränser kring vem som exkluderas och inkluderas i allmänningen och därmed får tillgång till utsäde är intressant att studera i görandet av en allmänning och i likhet med Montenegro de Wit (2019) fokuserar jag på de värderingar och normer som omger tillträde till utsädesresursen av kulturspannmål.

För att undersöka hur odlare får tillgång till kulturspannmål har jag använt mig av Ribot och Pelusos (2003) idéer om *access*, som kan översättas till tillgång. De menar att tillgång till resurser är en förmåga att dra nytta av dessa. Människors tillgång till resurser är något som inkluderar och kan möjliggöras genom sociala relationer och normer (ibid.). Mekanismer som skapar tillgång till en resurs,

underhåller eller kontrollerar den kan vara olika former av medel, processer eller relationer (ibid.). Med deras definition av vad tillgång är belyser jag vad för regler, lagar och normer som styr utsädehanteringen av kulturspannmål och möjlighet att få tillgång till utsäde (jmf Ribot & Peluso 2003). Tillgång är en process av att få, underhålla och kontrollera möjligheten till att dra nytta av en resurs och är en process som förändras över tid (Ribot & Peluso 2003). Begreppet tillgång gör det möjligt att få syn på de informella arrangemangen kring utsädehanteringen i och med att Ribot och Pelusos (2003) definition av begreppet betraktar tillgång som en relationell process. Relationerna sträcker sig bortom de formella relationerna mellan till exempel stat och individ där lagstiftningen utgör ett exempel. Lagstiftningen kring utsäde ger vissa formella rättigheter till tillgång till utsäde för den person som är innehavare av en växtförädlarrätt, bland annat ekonomiska och rättigheter kring hantering av utsäde (jmf SFS 1997:306).

Tillgång skiljer sig från äganderätt, där Ribot och Peluso (2003) menar att äganderätt endast utgör en aspekt av tillgång till en resurs. Äganderätt kan ses som ett exempel där tillgång och anspråk till en resurs legitimeras och kodifieras av till exempel en lag, sedvana eller överenskommelse (ibid.) Sikor och Lund (2009) menar att i erkännandet och legitimeringen av anspråken till resursen reflekteras normer och regler. Idéer om tillgång och äganderätt är användbart för att undersöka vilka normer och regler som legitimeras i relationerna mellan de informella och formella institutionella arrangemangen samt för att undersöka hur de yttrar sig.

För att belysa relationen, dynamiken och interaktionen mellan de formella och informella arrangemangen har jag använt mig av begreppet *governance*, som kan översättas till interaktiv samhällsstyrning. Jag använder begreppet för att se hur människor organiserar sig kring utsäde av kulturspannmål och hur politik och myndighetsutövning genomförs (Montin & Hedlund 2009). Interaktiv samhällsstyrning är också ett användbart begrepp för att analysera samspelet mellan stat, civilsamhälle och institutionella arrangemang kring utsädehanteringen av kulturspannmål (jmf ibid.).

3. Bakgrund

I detta kapitel ger jag en introduktion till informella utsädehanteringssystem och tidigare forskning kring hur det påverkas av det formella utsädessystemet. Kapitlet redogör också för vad kulturspannmål är, dess uppkomst samt hur det har marginaliserats i dagens jordbruk, där dagens regelverk kring utsäde påverkar den biologiska mångfalden bland spannmålsgrödor och informella utsädessystem negativt.

3.1 Kulturspannmål

Det finns ingen exakt definition av kulturspannmål men en gängse förklaring är att kulturspannmål kan beskrivas som en dynamisk population(-er) av en odlad gröda som har ett historiskt ursprung, en distinkt identitet och som saknar formell växtförädling (Camacho Villa et al. 2005). Kulturspannmål har ofta hög genetisk diversitet som både kan ta sig i uttryck inom populationen och mellan populationer av en sort. Kulturspannmål är ofta lokalt anpassad till den miljö de odlas i och associeras med traditionella jordbrukssystem (ibid.). Camacho Villa et al. (2005) menar att de olika egenskaperna som utmärker kulturspannmål är dynamiska och kan framträda olika mycket. Jordbrukare har sedan domesticeringen varit de som skapat och upprätthållit diversiteten bland grödor då de i jordbrukarsystemen har sparat eget utsäde och bytt det lokalt mellan sig (Andersen 2008; Wiking Leino 2017). Egenskaper som klarar av olika klimat, varierande odlingssäsong, temperatur, nederbörd och dagslängd har gynnats och utvecklats i kulturspannmålssorter. De kulturspannmålssorter som idag ofta kallas lantsorter har anpassats efter lokala förutsättningar i områden de odlats i (George 2011; Wiking Leino 2017). Många småskaliga jordbrukare föredrar kulturspannmål då de kan få en stabil spannmålsskörd av grödor som klarar variabelt väder, olika jordkvaliteter och låga insatser (Almekinders & Louwaars 2002; Da Vià 2012)

I samband med den Gröna Revolutionen på 1960-talet skedde förändringar i jordbruket där teknikutveckling i växtförädling och den ensidiga användningen av monokulturer hade stor negativ påverkan på den genetiska diversiteten bland grödor och avvecklingen av kulturspannmål (Andersen 2008; Newton et al. 2011; Clapp 2016). Jordbrukets ökade användning av insatsmedel, mekanisering och

specialisering har också bidragit till avvecklingen (Wouw et al. 2010). Eftersom kulturspannmål har svårt att tillgodose sig insatsmedel på samma sätt som formellt förädlade spannmålssorter så minskade användningen av kulturspannmål kraftigt i det globala nord (Wiking Leino 2017). Moderna spannmålssorter har förädlats fram ur en relativt liten genetisk pool och idag präglas spannmålsodling av monokulturer med genetiskt homogena sorter. Tillsammans med den kraftiga minskningen av odling av kulturspannmål har detta sammantaget bidragit till att den genetiska mångfalden bland spannmålsgrödor eroderat (Newton et al. 2011). Nationella och internationella genbanker har etablerats för att hindra grödor, sorter och genetiska resurser att gå förlorade, dock med varierande resultat (Andersen 2008).

3.2 Regelverk och policys kring utsäde i Sverige och EU

Dagens regelverk kring utsäde har vuxit fram i Europa sedan början på 1900-talet, framförallt kring handel och saluföring av utsäde (Louwaars 2002). Intentionen med regelverken var att skapa klarhet och transparens på utsädesmarknaden med garantier om grobarhet, frånvaro av sjukdomar och att utsädet var den sort som det marknadsfördes som (Louwaars 2002; Winge 2015). Idag präglas EU:s regelverk av intentioner för att öka produktiviteten jordbruket. Sorterna ska registreras och certifieras innan försäljning och för att en ny sort ska få registreras krävs det att den verkligen är ny och bättre än tidigare kända sorter (Winge 2015). För att få säljas och marknadsföras som utsäde ska spannmål tas in på den svenska och EU:s gemensamma sortlista över godkända spannmålssorter (Wattnem 2016; Jordbruksverket 2022d). Sorter godkänns om kraven uppfylls i det så kallade DUS-testet som innebär att sorter ska vara särskiljbara från andra godkända sorter, enhetliga inom populationen och stabila över tid från odlingsäsong till odlingsäsong. Utsäde ska också certifieras innan marknadsföring och försäljning (Louwaars 2002; Wattnem 2016; Batten et al. 2021). Regelverken om registrering och certifiering har skapat hinder för kulturspannmål att registreras och därmed säljas då kulturspannmål oftast inte uppfyller DUS-kriterierna eftersom de är genetiskt heterogena och föränderliga över tid (Newton et al. 2011; Wattnem 2016; Winge 2015). Detta innebär att regelverket bidrar till att utarma den odlade biologiska mångfalden. För att hantera förlusten av den biologiska mångfalden bland spannmålsgrödor och leva upp till internationella överenskommelser kring biologisk mångfald har EU hanterat detta genom att introducera undantag i regelverket (Andersen 2008; Batten et al. 2021). Regelverket och de undantagen som gjorts är dock inte tillräcklig för att stävja den biologiska utarmningen (Andersen 2008). Det klarar heller inte av att möta småskaliga jordbrukares behov av utsäde med genetisk diversitet. Förmedling och odling in-situ av kulturspannmål

i informella utsädessystem har visat sig vara viktigt för bevarande och förvaltning av växtgenetiska resurser (Almekinders & Louwars 2002). För att underlätta saluföring av genetiskt heterogent utsäde genomfördes ytterligare regelförändringar som trädde i kraft 2022 (Europaparlamentets och rådets förordning 2018/848; Jordbruksverket 2022a). I slutet av 2022 ska EU-kommissionen presentera ett förslag på en ny utsädeslagstiftning där planen är att det ska ligga i linje med EU-initiativen Green Deal, Farm to Fork och strategin för biodiversitet och klimatanpassning (Jordbruksverket 2022b).

Under de senaste decennierna har en rörelse av nätverk och organisationer växt fram framförallt runt om i Europa. Jordbrukare, forskare och andra engagerade i matproduktion använder, utvecklar och förmedlar en mångfald av lokalt anpassat utsäde mellan sig i nätverken och organisationerna (Da Vià 2012). Genom att använda sig av utsäde de själva utvecklar och förmedlar återskapar, omdefinierar och återtar de kontrollen över utsäde och matproduktion och på så sätt rubbar den dominanta modellen med företagskontroll och standardisering av utsäde i det formella utsädessystemet (ibid.). Trots stater ansträngningar att ersätta informella utsädessystem med formella där utsäde används som en extern insats i jordbruken, så är majoriteten av jordbruksarealen i världen sådd med utsäde som jordbrukarna själva producerar (Almekinders & Louwaars 2002). Det gäller framförallt i globala syd. Den viktigaste källan till utsäde runt om i världen är genom informella utsädessystem där människor förmedlar utsäde lokalt mellan varandra (ibid.).

4. Resultat

Resultatavsnittet är uppdelat i tre delar där jag i det första redogör för hur utsädet av kulturspannmål kan ses förvaltas i en föreningsallmänning och hur kulturspannmålsodlare får tillgång till utsäde via Allkornsföreningen, relationer, lokala kontakter och formella institutioner. Del två redogör för vem som har rätt till utsäde samt normer om ekologisk odling, kunskap och relationer som styr vem som har tillgång till utsäde av kulturspannmål. Avsnittet avslutas med att redogöra för hur det informella utsädessystemet förhåller sig parallellt gentemot det formella utsädessystemet.

4.1 Organisering och tillgång till kulturspannmål

Avsnittet redogör för hur utsädeshanteringens organiseras. Avsnittet redogör också för hur kulturspannmålsodlare kan få tillgång till utsäde av kulturspannmål via föreningen Allkorns utsädesbank, genom lokala kontakter och relationer samt via andra institutioner.

4.1.1 Allkorns roll i utsädeshanteringens

Samtliga informanter jag pratat med är medlemmar i föreningen Allkorn. En del har varit medlemmar sedan föreningen startade sin verksamhet 1995. Andra har blivit medlemmar på senare år. Idag har föreningen cirka 450 medlemmar. Föreningens arbete syftar till att ta fram och utveckla en mångfald av stråsäd som är lokalt anpassade och lämpliga för ekologisk odling (Allkorn 2022). Föreningsarbetet syftar också till att främja förädling och odling av dessa sorter samt till att utveckla samarbete mellan odlare att hitta och välja ut sorter som är lämpliga för deras odling (ibid.). Föreningen började med att odla de sorter som ursprungligen ingick i ett växtförädlingsprojekt på SLU. Medlemmarna i föreningen odlar nu kulturspannmål som ett deltagande växtförädlingsprojekt där de kan välja sorter som passar deras jordbruk och vidareutveckla dem för framtida bruk i ekologisk spannmålsodling (Newton et al. 2011). Under åren har föreningens medlemmar själva byggt upp en utsädesbank där de idag förvaltar mellan 700 och 800 olika spannmålsorter. Fröerna i utsädesbanken sköts och lagras i en container. Människor som har intresse i bevarandet eller vidareutvecklingen av

kulturspannmål kommer till Fredrik med utsäde för att låta det förvaltas i Allkorns utsädesbank

I och med att jag har hållit på länge [med odling av kulturspannmål], så, folk kommer hit med nävar av någonting de tror de har hittat nånstans i Klippiga Bergen. Nä, men alltså, det är ju alltid roliga historier. Så där va, och jag har ju hållit på länge och det har gått bra också, så folk kommer ju hit med grejer [till Allkorns utsädesbank].

Fredrik berättar vidare att det är en praktikant som rensar, sorterar och katalogiserar utsädet. Containern är utrustad med en klimatanläggning för att hålla optimal temperatur och fuktighet för lagringen av utsädet. Tidigare lagrades utsädet på en folkhögskola men efter en insamling kunde föreningen investera i en egen plats att lagra utsädet i. Utsädesbanken med utsäde av kulturspannmål som Allkornsmedlemmarna har och förvaltar kan ses som en föreningsallmänning (jmf Sandström et al. 2017). Medlemmarna har skapat och förvaltar nu gemensamt utsädesresursen som föreningen tillhandahåller (jmf Bollier & Helfrich 2015; Montenegro de Wit 2019; Sandström et al. 2017).

För att upprätthålla grobarheten i utsädet går föreningen Allkorn ut med en förfrågan varje år där medlemmarna erbjuds att få hemskickat en liten mängd utsäde att odla. Cirka 4–5 deciliter utsäde av ett tiotal sorter skickas till medlemmarna som erbjuder sig att uppfriska utsädet. Föreningen kallar detta förfarande för hemodling. När spannmålen sedan är skördade skickar medlemmarna tillbaka det uppfriskade utsädet till Allkorns utsädesbank, där de lagras tills det är dags för ytterligare en hemodling. Albin berättar att minst tio ax av det uppfriskade utsädet ska skickas tillbaka till utsädesbanken och överskottet av utsädet kan sparas av medlemmarna för eget bruk. Martin som framförallt odlar Dala lantvete, vårdinkel och nakenhavre, berättar om hemodlingarna och Allkorns utsädesbank när jag frågar om Allkorn och hur man går tillväga för att börja odla kulturspannmål.

Ja dom förmedlar vartenda år va. Så vill ju dom att medlemmarna ska odla och öka upp sorterna och prova. Bara för att få nytt material igen va. Ligger de för länge sådär i sånt där lager, då tappar det ju grobarhetsprocent hela tiden.

Föreningsallmänningen med utsäde förvaltas gemensamt av medlemmarna genom hemodlingarna där medlemmarna sen skickar tillbaka uppfriskat utsäde till utsädesbanken. Föreningsallmänningen görs och förvaltas av medlemmarna och det sker i en gemensam process av handlande och skapande (jmf Bollier & Helfrich 2015; Sandström et al. 2017). Genom samarbete arbetar medlemmarna för att möta gemensamma mål i att upprätthålla deras utsädesbank.

Kulturspannmålsodlare kan också plocka ut partier om cirka ett kilo utsäde ur utsädesbanken om de är medlemmar i föreningen. Föreningen tar då en hanteringskostnad på hundra kronor, som bland annat finansierar arbetet med att

lagra och förmedla utsäde från containern. Utsädet som tas ut ur utsädesbanken uppförkas sedan av medlemmarna hemma på deras respektive gårdar. Utsädet som kulturspannmålsodlarna uppförkat fungerar sedan som en egen utsädesbank som odlarna själva förvaltar över. Alla kulturspannmålsodlare jag pratat med sparar eget utsäde från sin spannmålsskörd som de använder till nästa års sådd. Albin berättar att han år 2005 plockade ut ungefär ett kilo vardera av sex sorters spannmål ur Allkorns utsädesbank. Ursprungligen räckte utsädet till cirka 50 kvadratmeters odlingsyta. Han fick börja med att uppförka utsädet under ett antal år och idag säljer han delar av skörden eller använder kulturspannmålen till foder. Sorterna valde han själv efter den sortlista och sortbeskrivning som Allkorn tillhandahöll. Medlemskapet kan ses vara en av de mekanismer som Ribot och Peluso (2003) menar skapar möjlighet att få tillgång till en resurs, i det här fallet Allkorns utsädesbank. Tillgången till utsädesbanken kan ses regleras genom medlemskapet i föreningen Allkorn och ger odlare möjlighet att nyttja resursen genom förfarandet med hemodlingen eller att medlemmar plockar ut en liten mängd utsäde som de sedan uppförkar på sina gårdar och använder i sin egen spannmålsodling.

4.1.2 Andra odlares och institutioners roll för tillgång till utsäde

Kulturspannmålsodlarna jag intervjuat har också fått tillgång till utsäde via andra medlemmar i föreningen utöver att få tillgång till utsäde via Allkorns utsädesbank. Det är bara Albin som utslutande har fått tag på utsäde via Allkorns utsädesbank som han uppförkat från de partier utsäde han plockat ut från föreningsallmänningens utsädesbank. Utöver utsädesförmedlingen från utsädesbanken så anordnar Allkorn regelbundet fältvandringar och andra evenemang där medlemmarna tillsammans kan knyta kontakter och dela erfarenheter om kulturspannmål. Oscar odlar framförallt Dala lantvete, Juuso varråg, och ett vårkorn som han sedan maler till mjöl och säljer till bagerier eller säljer som foderråvara till ett spannmålsföretag. Han berättar under intervjun att han fick tag på 125 kg av det Dala lantvete han nu odlar av en kontakt i Gästrikland som odlar kulturspannmål i liten skala. När jag frågar hur de kom i kontakt med varandra berättar Oscar hur de träffades via en fältvandring i Uppsala.

Ja han träffade jag på en fältvandring i Uppsala då. Jag var på jakt efter lite sånt där [utsäde] /.../ Ja, sen är det så att jag åker uppåt Kilafors väldigt mycket va. /.../ Så då var jag hem och hälsa på honom, ett år. Sedan året efter, eller några år efter så, ringde jag till han och hörde om han hade någonting. Och då hade han den här då, ja då köpte jag hundrajugofem kilo. Nej, men det är så där man får göra liksom [för att få tag på utsäde], och då är det bra att vara lite social.

Citatet visar hur Oscar tog kontakt med en kulturspannmålsodlare som han var och hälsade på i samband med att han i arbetet åker förbi i trakten. Året därpå fick han köpa 125 kilo utsäde av Dala lantvete. En annan informant som också har fått tag

på utsäde via kontakter är Charlotta. I sin utsädesbank har hon bland annat Dala lantvete och svedjeråg samt ytterligare några sorter under uppförökning. Precis som många andra informanter har Charlotta byggt upp sin utsädesbank genom att uppföröka små mängder utsäde. Till en början berättar hon att hon fick handtröska och använda små maskiner innan hon tillslut kunde använda en skördetröska. När jag frågar hur mycket utsäde hon fick tag på berättar hon att det var små mängder och att det var via en lokal kulturspannmålsodlare

Det har varit mindre mängder. Men sen så har jag en odlare här lokalt som har hjälpt mig att få fram [utsäde], som är också med i Allkorn då, som jag har fått köpa en säck då typ.

Citatet visar att Charlotta har fått tag på utsäde via en lokal kulturspannmålsodlare som hjälpt henne att få fram utsäde till hennes kulturspannmålsodling. Även Carl berättar att han har fått utsäde från Albin som bor cirka 45 kilometer bort. Berättelserna från Oscar, Charlotta och Carl visar att det uppstår nya sammanhang där utsäde förmedlas genom initiativ i deras närområde utöver den utsädesförmedling som sker via Allkorns utsädesbank. Relationer som etableras i föreningsallmanningen möjliggör tillgång till utsäde av kulturspannmål från andra kulturspannmålsodlare som ofta är verksamma i deras närområde. Oscar och Charlotta har varit i kontakt och utvecklat relationer med andra medlemmar och därigenom fått tillgång till utsäde, något som Ribot och Peluso (2003) menar vara en viktig mekanism i att få tillgång till en resurs.

Utsädeshanteringssystemet visar sig också delvis ha svårt att möta kulturspannmålsodlarnas behov av utsäde av kulturspannmål. Sven som sen 5 år tillbaka har uppförökat och odlar en evolutionär råg i sin växtföljd ger ett exempel. Sven berättar att han vill börja odla kultursorten Arosvete då han håller till i Arosområdet. Han berättar att han inte har fått tag på utsäde av Arosvete då hans lokala kontakter hade fått in en sjukdom i utsädet och inte hade tillräckliga mängder utsäde att avvara. Flera informanter berättar att det är svårt att få tag på framförallt större mängder utsäde, för att, som Carl uttrycker sig, *“det är ingen som kan köpa 3 ton utsäde på Lantmännen, liksom.”* Utifrån informanternas berättelser handlar det oftast om utsädesmängder som är mindre än cirka 200 kilo som förmedlas. Sven, som är på jakt efter Arosvete, berättar att han vill ha ungefär tre ton utsäde om han ska ta in en ny sort till sin utsädesbank. Det är svårt att få tag på mer än 200 kilo berättar han och det blir dessutom arbetsamt med att uppföröka utsädet så att det är tillräcklig mängd för att användas i kulturspannmålsodlingen. Det här visar på att trots etablerade relationer så möter det informella utsädeshanteringssystemet inte alltid kulturspannmålsodlarnas behov av tillgång till utsäde av kulturspannmål. Det finns inga direkta incitament i det informella utsädeshanteringssystemet att tillhandahålla större mängder utsäde för en eventuell förmedling. Den utsädesbank som kulturspannmålsodlare själva förvaltar används främst i den egna

spannmålsodlingen och det är relativt små mängder utsäde av kulturspannmål som eventuellt förmedlas vidare.

Utöver att få tillgång till utsäde av kulturspannmål via Allkorns utsädesbank och via personliga kontakter visar det sig också att Carl och Markus har fått tag på utsäde via Nordiskt genresurscenter (NordGen) och från forskare på Sveriges lantbruksuniversitet (SLU). Carl berättar att han har fått tag på utsäde via en forskare på SLU som efter det forskningsförsök som gjordes delade ut utsäde till honom och andra kulturspannmålsodlare i östra Sverige. Även Markus berättar att han har fått tag på utsäde av kulturspannmålet purpurvete via en av SLU:s försöksgårdar. Han berättar också att han har fått tag på utsäde av två lantsorter via NordGen som han sedan uppförökat. Det visar på att det går att få tillgång till utsäde av kulturspannmål via institutioner som SLU och NordGen. Det kan ses som ett mer formellt sätt att få tillgång till utsäde av kulturspannmål som inte nödvändigtvis baserar sig på personliga kontakter eller medlemskap i Allkorn (jmf Ribot & Peluso 2003).

4.1.3 Förmedling av utsäde i lokala utsädessystem

Tidigare avsnitt visade att kulturspannmålsodlare får tillgång till utsäde genom Allkornsföreningen, via relationer och via institutioner. Detta avsnitt visar att kulturspannmålsodlarna förmedlar utsäde från de utsädesbanker de själva förfogar över till andra kulturspannmålsodlare och därmed ger andra odlare tillgång till utsäde av kulturspannmål i lokala utsädessystem. Albin, som har uppförökat sex sorter han ursprungligen fått från Allkorns utsädesbank, berättar att han har sålt utsäde av en kornsort till en odlare verksam cirka tre mil bort. Den här odlaren hade sökt utsäde via sociala medier och är också medlem i föreningen. De hade ingen kontakt sen tidigare innan Albin erbjöd sig att förmedla mellan femtio och 100 kilo. Albin berättar om detta när jag frågar om han har förmedlat utsäde

Jag har faktiskt sålt utsäde till en, eller vad skulle använda det till, det [vet jag inte], han skulle, jag tror han skulle använda det som utsäde. Han köpte i alla fall några säckar av mig.

Citatet visar att Albin förmedlat utsäde ur sin egen utsädesbank. Även Oscar berättar en liknande historia när jag frågar om han förmedlat utsäde. Vid två tillfällen har han förmedlat utsäde efter att ha fått frågan om att sälja. En odlare som var verksam i närheten av grannorten köpte råg av Oscar. Vid det andra tillfället var det en granne till Oscar som försågs med råg-utsäde. Grannens två döttrar fick lite råg-utsäde att odla. Stråna av den odlade rågen skulle sedan göras till jul-prydnader berättar Oscar

Ja, men det, har det hänt två gånger på alla dessa årena? Någon från [lokalområdet] /.../, som jag vet köpte råg av mig. /.../ Då är det två systrar som har slagit till /.../ dom fick faktiskt råg

av mig för hon skulle odla råg och så var det någon annan som skulle göra såna här prydnadssaker till jul.

Berättelserna från Albin och Oscar visar på att den utsädesbank som kulturspannmålsodlarna förfogar över på sina egna gårdar över sprider sig till andra odlare i lokala utsädessystem. Ytterligare ett exempel på en lokal utsädesförmedling uppstår via den kvarnverksamhet som en kulturspannmålsodlare driver parallellt med sitt jordbruk. Kvarnen har odlare som inför varje odlingssäsong får utsäde av kulturspannmål tilldelat till sig som de odlar genom en form av kontraktsodling. I utbyte mot att kontraktsodlarna får utsäde förmedlar de sedan skörden tillbaka till kvarnföretaget. Ovanstående berättelser visar hur det uppstår lokala utsädesförmedlingssystem. Tillgången till utsäde kan därmed ses utvecklas i lokala utsädesgemenskaper där föreningsallmänningens utsädesbank sprids vidare genom lokala nätverk och kontakter (jmf Ribot & Peluso 2003).

4.2 Normer som styr tillgång till utsäde

I det här avsnittet redogör jag för vilka normer som delvis styr utsädeshanteringen av kulturspannmål.

4.2.1 Utsädesförmedling i ett relationellt perspektiv

Under intervjuerna framkommer det att alla kulturspannmålsodlare i huvudsak är villiga att dela med sig av utsäde av kulturspannmål till andra personer och samtliga informanter anser att alla har rätt till utsäde. Albin berättar följande när jag frågar vem som har rätt till utsäde

Det är ingen som ska ha någon rätt, eller alla ska ha rätt till det, så ska jag väl säga. Det [utsäde av kulturspannmål] ska vara fritt. Det, man ska få odla vad man vill. Det är ingen som ska ha något patent på gamla spannmålssorter, det är allas.

Citatet visar att Albin anser att utsäde av kulturspannmål ska vara fritt och att alla ska få odla det de vill. Liknande berättelser uttrycker bland annat Oscar, Charlotta och Carl där samtliga menar att alla ska ha möjlighet till att odla sitt eget utsäde eller förmedla det vidare till andra odlare som har behov av utsäde. Dock framkommer det under intervjuerna att utsädesförmedlingen av kulturspannmål är omgärdad av normer som styr vem som har tillgång till utsäde av kulturspannmål. Fredrik berättar att han är noggrann med att utsädesförmedlingen från sin utsädesbank är till spannmålsodlare som odlar ekologiskt och säger nej till konventionella odlare som vill ha utsäde. När jag frågar hur det kommer sig att han inte förmedlar utsäde till konventionella odlare berättar han

Jo, det är för att dom [konventionella spannmålsodlare] också vill vara med och mala lite [mjöl] hemma och så där och så säger de att det är ekologiskt utsäde och så driver dom [konventionellt jordbruk], och så åker de snålskjuts på det där va. Och så är det faktiskt dom som har sett att det [kulturspannmålsutsädet] kan funka bättre än det konventionella utsädet /.../

Citatet visar att utsädesförmedlingen av kulturspannmål begränsas i en del fall för konventionella spannmålsodlare. Fredrik menar att konventionella spannmålsodlare åker snålskjuts på kulturspannmålsodlars arbete med utsädet och att det utgör en av anledningarna till varför Fredrik inte delar med sig av utsäde till dessa lantbrukare. För att få tillgång till utsäde av kulturspannmål menar Fredrik att man bör odla enligt ekologiska principer, något som kan jämföras med Ribot och Peluso (2003) som menar att tillgång till en resurs oftast baseras på normer. På det här sättet får inte konventionella spannmålsodlare tillgång till utsäde av kulturspannmål då deras odlingspraktiker inte stämmer överens med de normer om ekologisk odling som Fredrik anser kulturspannmålsodling omger sig inom. Ingen annan informant uttryckte att de direkt nekade tillgång av utsäde av kulturspannmål, men normen om att odla enligt ekologiska praktiker återspeglas i Allkorns verksamhetsbeskrivning och i kulturspannmålsodlarnas berättelser. Allkorns föreningsverksamhet syftar till ”att främja framtagning och utveckling av en mångfald av lokalt anpassade stråsädessorter och annat korn för ekologisk odling; främja ett samarbete mellan ekologiska odlare för att välja ut de sorter som passar bäst för regionen; främja förädling och försäljning av produkter från dessa sorter; öka konsumenters kunskaper om och intresse för ekologisk stråsäd och kulturspannmålsorter” (Allkorn 2022). Verksamhetsbeskrivningen visar att föreningen riktar sin verksamhet mot främst ekologiska spannmålsodlare och på det sättet utesluter mer konventionellt inriktade spannmålsodlare (jmf Montenegro de Wit 2019). Det kan ses som att föreningen Allkorn och dess medlemmar sörjer för att deras gemensamma utsädesbank inte nyttjas av konventionella odlare genom normativa överenskommelser om på vilket sätt jordbruk bör bedrivas (jmf ibid.) Den normativa överenskommelsen om ekologiska jordbruksprinciper tryggar på det här sättet att Allkorns utsädesbank inte ska bli nyttjad av personer vars intressen och praktiker inte går i linje med de normer som avser att reglera tillgången av utsäde av kulturspannmål. Allkorns utsädesbank regleras därmed genom en uppsättning gemensamma normer som förhandlas fram gemensamt bland föreningens medlemmar om vem som ska få tillgång till utsäde av kulturspannmål. På det här sättet upprätthålls och tryggas utsädesbanken från spannmålsodlare som inte odlar enligt ekologiska principer.

Alla kulturspannmålsodlare driver sitt jordbruk och odlar efter ekologiska principer. Ekologiska odlingsprinciper är ett återkommande tema i intervjuerna där det framhålls att odling av kulturspannmål är en del i ett hållbart jordbrukssystem som tar ekologiskt jordbruk till en ny nivå, utöver de regler som gäller för ekologisk certifiering i Sverige idag. Informanterna menar att kulturspannmålen passar i

ekologisk odling. Som exempel kan nämnas Sven som berättar att ” *jag använder ju rågen som ogrässanerare*” då den växer sig två meter hög och kväver ogräs. Ett annat exempel är Erik, som driver sitt jordbruk enligt biodynamiska principer och menar att det som kallas ekologiskt jordbruk idag, är ”*tvättat konventionellt*” jordbruk och att vägen till ett ekologiskt jordbruk är långt bort i dag. Även Martin ger uttryck för normen om att odla ekologiskt. När vi pratar om vilka parametrar som bör tas hänsyn till vid val av kulturspannmålssorter berättar han att blå zoner kan skapas i vilka människor lever ett friskare och längre liv om kulturspannmålsodlingen och kosthållningen går i linje med de ekologiska normer han ger uttryck för

Ja, alltså det ska vara i harmoni i hela linjen så att säga, det är en del utav naturen samtidigt som det är bra mat. Nog kan man ju alltså få det och snurra, cirkulärt, och få sånt, nästan sånna här blå zoner.

Utöver att odla enligt ekologiska principer som verkar för ett hållbart och hälsosamt livsmedels- och jordbrukssystem så framkommer det i intervjuerna med kulturspannmålsodlarna också normer kring kunskapsnivåer för att få tillgång till utsäde av kulturspannmål. Den person som får tillgång till utsäde av kulturspannmål ska kunna odla spannmål och ha kunskapen om kulturspannmålsodling, så att förmedlaren av utsädet kan räkna med att det blir ett bra resultat och skördeutfall. Det finns ofta en relation mellan förmedlaren och den som får tillgång till utsäde som har skapats genom föreningsallmänningen Allkorn. Markus som odlar och uppförökar olika sorters kulturspannmål berättar vem han förmedlar till

.../ jag har delat till flera [odlare] tidigare. .../. Det är väldigt dyrt och arbetsamt och om vi delar det vidare så måste det bli ett resultat. .../. Med åren så har jag blivit mer noggrann med att dela till odlare som jag vet har färdigheterna. .../ i början var det vanligt att vi lämnade bort och sen fick man inte ens någon återkoppling. Vi tar också igen det [utsädet], så att om jag ger 175 [kilo], som jag gav till en odlare i [närområdet]. Han är ett proffs, liksom ett verkligt proffs. Han fick 175 kilo. Och då vill jag ha av hans skörd sen då, 175 kilo.

Markus berättelse visar hur utsädesförmedlingen baseras på normer om personers kunskaper om kulturspannmålsodling (jmf Ribot och Peluso 2003). Förmedlingen av utsäde baseras på tillit till att odlaren Markus förmedlar utsäde till har de kunskaper som krävs för att odla kulturspannmål. Kunskapsnivåerna om att odla kulturspannmål är viktiga för att Markus ska kunna få tillbaka det utsäde han förmedlat efter att odlaren har bärgat skörden.

Citatet visar också hur normen som reglerar tillgången till utsäde av kulturspannmål förskjutits. Markus delade utsäde av kulturspannmål till fler odlare tidigare men efter att inte ha fått någon återkoppling har han därefter blivit mer noggrann att dela utsäde till odlare han vet har färdigheter för kulturspannmålsodling. Normen som styr utsädesförmedlingen hos Markus har förskjutits till odlare som han har tillit till

och som har förmåga att ge tillbaka den mängd utsäde som han tidigare förmedlat. Han är numera noggrann att förmedla utsäde av kulturspannmål till odlare med de enligt han nödvändiga kunskaperna om att odla kulturspannmål.

Normer som styr vem som får tillgång till utsäde av kulturspannmål kan ses som en del av ett större normsystem kring förmedlingen av kulturspannmål där en form av riskhantering kring utsädehanteringen ingår. Markus menar att det är en “*no brainer*” att ta tillbaka den del av det uppförökade spannmålet från den odlare som fick utsädet.

/.../men det är liksom ambitionen att vi ska, för vi vill ju kunna fortsätta [att odla och förmedla utsäde] sen och sen ska ju inte alla ägg ligga i samma korg. Det handlar ju om att sundheten [i utsädet] och så där också. Hans population kanske blir smittad och då har vi en back up, eller kan förse någon annan odlare med samma mängd [utsäde] liksom som vi en gång gav bort.

Citatet visar hur normsystemet kring riskhanteringen som omger utsädehanteringen och upprätthållandet av utsädet av kulturspannmål också innefattar faktorer där odlarna ser till att utsädet av kulturspannmål är friskt och sunt. Om en population utsäde drabbas av sjukdom möjliggör normsystemet kring riskhantering att Markus, i det här fallet, kan dela utsäde av kulturspannmål av en annan population av samma sort. Berättelser om utsädets sundhet och riskhantering för att förhindra spridning av utsädesburna sjukdomar i utsädehanteringen återkommer också under intervjuerna hos bland annat Charlotta, Fredrik och Erik. De berättar att de gör regelbundna laboratorieanalyser för att bland annat upptäcka utsädesburna sjukdomar, kontrollera utsädets grobarhet och andra kvalitetsparametrar. Vid förekomst av sjukdomar använder de sig av ekologiska betmedel samt försäkrar sig om att det är väl rensat innan förmedling och bruk i sin egen kulturspannmålsodling.

Allkorns och Jordbruksverkets gemensamma mål i respektive verksamhet kan ses vara att aktörerna vill ha utsäde med bra kvalitet för att säkerställa en långsiktig livsmedelssäkerhet (jmf Montin & Hedlund 2009). Allkorn vill också bland annat gynna och underhålla biodiversitet bland spannmål och kulturspannmålsodlarna ger uttryck för en utsädesförvaltning med mål om att upprätthålla biodiversitet, livsmedelssäkerhet och ett utsäde med bra kvalitet. De formella nationella regelverken kring utsäde har implementerats i syfte att garantera livsmedelssäkerhet och produktivitet i EU:s jordbruk (Newton et al. 2011). Föreningen Allkorn har ett system och informella normer för att tillhandahålla utsäde där utsädehanteringssystemet drivs och organiseras genom relationer och genom normer för hur spannmålsodling ska gå till (jmf Cleaver & de Koning 2015). Organiseringen i föreningsallmänningen Allkorn baseras på normer om ekologiska odlingsprinciper, kunskapsnivåer, relationer, utsädets sundhet och riskhantering kring utsädehanteringen.

4.3 Det informella utsädehanteringssystemet kontra det formella

I det här avsnittet redogör jag för vilka formella regler som omger kulturspannmål och hur det formella utsädehanteringssystemet påverkar det informella.

4.3.1 Kulturspannmålsodlare i regelverkets gråzon

När odlare förmedlar kulturspannmål mellan varandra och organiserar sitt informella utsädehanteringssystem måste de förhålla sig till det formella regelverket från Jordbruksverket gällande utsäde och utsädehantering. Kulturspannmålsodlarnas utsädehantering möjliggörs av en öppning i Jordbruksverkets regelverk som omfattar utsädesförmedling. Det är bland annat Utsädeslagen SFS 1976:298 och Växtförädlarrättslagen SFS 1997:306 som bemyndigar Jordbruksverket att inrätta föreskrifter kring utsäde. Enligt Jordbruksverket föreskrifter (SJVFS 2021:39 och SJVFS 2021:40) ska spannmål som säljs, byts och ges bort som utsäde i yrkesmässigt syfte vara intaget på den svenska sortlistan och genomgå en certifieringsprocess som genomförs av Jordbruksverket (Jordbruksverket 2022c; SFS 1976:298). Föreskrifterna från Jordbruksverket kring utsäde omfattar bland annat spannmålsarterna vete, speltvete, durumvete, korn, råg, rågvete och havre (Utsädesförordning 2000:1330). Alla lantbruksväxter omfattas inte av föreskrifterna, bland annat spannmålen emmer och enkorn. De kan därmed saluföras utan registrering på Jordbruksverkets sortlista och krav om utsädescertifiering innan saluföring.

En informant från Jordbruksverket som arbetar med regelverket kring utsäde och utsädesfrågor berättar att en ansökan för att ta in en ny konventionell vetesort på svenska sortlistan som normalsort tar ungefär två år. Under ansökningstiden genomgår sorten DUS-testet som innebär att sorten ska vara särskiljbar från tidigare sorter intagna på sortlistan, enhetlig i sina karaktärer och som är stabila över tid från odlingssäsong till odlingssäsong (Andersen 2008; Jordbruksverket 2022d; SFS 1997:306). Sorten testas också i Bruks- och värdeprövnigen, det så kallade VCU-testet, där sorten ska ha minst en förbättrad egenskap än tidigare godkända sorter.

Föreskrifterna om certifiering av utsäde från Jordbruksverket gäller det utsäde som säljs, byts och ges bort i yrkesmässigt syfte enligt 1 § i Utsädeslagen (SFS 1976:298). I certifieringsprocessen kontrolleras utsädet bland annat för att vara den sort den saluförs som och huruvida det förekommer inblandning av andra spannmålssorter. I certifieringsprocessen kontrolleras också utsädes grobarhet och sjukdoms- och ogräsförekomst (ibid.). Jordbruksverket certifierar utsäde genom en provodling, en laboratorieanalys samt en fältbesiktning av själva utsädesodlingen (Jordbruksverket 2022c; SJVFS 2021:40)

De intervjuade kulturspannmålsodlare har övergripande koll på Jordbruksverkets föreskrifter kring registrering på sortlistan och certifiering av utsäde. Alla kulturspannmålsodlare uttrycker att de vet om att det inte är tillåtet att saluföra utsäde om sorten inte är uppförd på Jordbruksverkets nationella sortlista och har gått igenom certifieringsprocessen. De intervjuade kulturspannmålsodlarna förmedlar oftast utsädesmängder om ett par kilo upp till cirka 200 kilo. Under intervjun berättar en informant att han säger nej om han får frågan om han säljer utsäde. Han svarar istället att han säljer spannmål. Vad sen köparen gör med spannmålen är upp till köparen. Liknande berättelser framkommer hos samtliga informanter. De berättar bland annat att "*man får ju inte specificera för mycket på en faktura*" och att de förmedlar utsädet som spannmål eller foder istället för att förmedla det som utsäde. Om mottagaren använder det till utsäde, maler det till mjöl eller ger det till sina djur är inget som förmedlaren tar ansvar för eller kan garantera. När jag frågar en informant om han förmedlar utsäde på något sätt ger han ett exempel på hur kulturspannmålsodlare kommer runt regelverket om att utsäde som förmedlas ska vara certifierat och registrerat på Jordbruksverkets sortlista

Nä, [att sälja utsäde] får man inte. Nä, det är ju olagligt. /.../. Men jag kan sälja hönsmat. Och sen om den bonden är så dum att han använder det som utsäde, då är det ju upp till han. /.../ man får ju inte sälja utsäde när det inte är certifierat. /.../. Men då förstår du liksom hur man kan komma undan detta [regelverket] liksom, att man säljer foder.

Berättelserna och citatet ovan visat att kulturspannmålsodlare undgår det formella utsädessystemet genom att förmedla utsäde som foder. Trots att det inte är tillåtet enligt Jordbruksverkets föreskrifter att förmedla icke-certifierat utsäde som säljs, byts och ges bort i yrkesmässigt syfte enligt 1 § i Utsädeslagen (SFS 1976:298) så legitimeras förmedlingen av utsäde genom att säljas som foder eller spannmål mellan kulturspannmålsodlarna. En informant på Jordbruksverket menar att förmedla utsäde i yrkesmässigt syfte innebär att "*man får sin utkomst från en viss verksamhet*" och menar vidare att "*en förening bedriver däremot ingen yrkesmässig verksamhet.*" Den andra informanten på Jordbruksverket menar att de utgår från Skatteverkets tolkningar om vad som är yrkesmässig verksamhet. Skatteverket tolkar yrkesmässig verksamhet som en verksamhet som bedrivs i en viss omfattning, regelbundet och med varaktigt (Skatteverket 2022; Skatteverket 2022b.). Yrkesmässig verksamhet bedrivs utöver de villkor som gäller för näringsverksamhet, vilka är att verksamheten bedrivs av fysisk person, självständigt, i vinstsyfte och med varaktighet (ibid.). En hobbyverksamhet saknar förutsättning att ge vinst (Skatteverket 2022). Allkorn är en förening vars huvudsakliga syfte är att genom deltagande växtförädling ta fram kulturspannmålsorter lokalt anpassade för ekologisk spannmålsodling (Allkorn 2022; Newton et al. 2011). Kulturspannmålsodlarna kan därmed ses befinna sig i

en gråzon mellan vad som anses vara en yrkesmässig utsädesförmedling och inte. Så länge de förmedlar utsäde av kulturspannmål i hobbysyfte inom föreningen Allkorn kan de förmedla utsäde i den öppning som finns i Utsädeslagen och Jordbruksverkets föreskrifter (SFS 1976:298; SJVFS 2021:40; jmf Batur et al. 2021; Batur & Golay 2021).

En av tjänstepersonerna på Jordbruksverket berättar också om de undantag i utsädesregelverken som gäller för att registrera en spannmålssort som en bevarandesort på den nationella sortlistan som Jordbruksverket för. Undantagen i regelverken riktar sig bland annat till utsäde av kulturspannmål. Undantagen innebär att spannmålssorter kan registreras som bevarandesorter om de inte är nya eller omfattas av växtförädlarrätter, samt om de anses bevarandevärda och om de traditionellt odlats i området de tänkt säljas i (Börjesson & Nygårds 2011). Undantagen trädde i kraft 2009 och syftar till att bevara genetisk diversitet (Batur et al. 2021). DUS-prövningen och bruks- och värdeprövningen genomförs inte inför registrering av bevarandesorter och det är en förenklad certifieringsprocess av utsädet som genomförs innan saluföring av bevarandesorten. Sortbeskrivningen som ska skickas med ansökan och kriterierna för att upptas på sortlistan som en bevarandesort utgår dock från DUS-kriterierna om enhetlighet inom populationen, stabila karaktäristika och särskiljbarhet från andra sorter (Börjesson & Nygårds 2011; Newton et al. 2011; Winge 2015; Batur et al. 2021). Alltså är kraven för kulturspannmål som registreras på sortlistan som bevarandesorter liknade de krav som gäller för registrering av konventionella spannmålssorter som normalsorter.

Trots möjligheten för kulturspannmålsodlare att ansöka om att registrera kulturspannmål på svenska sortlistan som en bevarandesort eller sälja utsäde av bevarandesorter så är många kulturspannmålsodlare jag pratat med osäkra på om deras sorter är med på Jordbruksverkets sortlista eller inte. Osäkerheten framkommer hos bland annat Albin, Martin och Oscar. Sven vet att hans rågsort inte är med på sortlistan. Erik och Charlotta menar att de har varsin vetesort som är intagen som bevarandesort. Markus berättar att han går i tankar om att skicka in en ansökan för en rågsort att upptas som bevarandesort på sortlistan. Han föreställer sig att det blir lättare att saluföra sorten och för juridikens skull.

En av tjänstepersonerna som arbetar på Jordbruksverket menar under intervjun att det kan vara besvärligt för en småskalig utsädesproducent att ta in en bevarandesort på sortlistan. Ansökan för att ta in en bevarandesort på sortlistan kostar 800 kr per sort. Om ansökan godkänns ska utsädet säljas via ett registrerat företag. Tjänstepersonen på Jordbruksverket berättar också att utsädet ska testas för förekomst av sjukdomar och klara sundhetskrav som Jordbruksverket tar en avgift för. Odlingen kan också komma att kontrolleras för en stickprovskontroll som det också tas ut en ytterligare avgift för. Informanten från Jordbruksverket menar vidare

att kostnaderna för att sälja utsäde av en bevarandesort enligt regelverket riskerar att bli större än den inkomst du får från att sälja utsädet.

Och till slut, jag menar, dom kostnaderna som du åker på är ju mer än du får ut för att sälja det i frö. Så det, tyvärr är det, ja idag är det svårt alltså, att få ekonomi på det där. Och jag tror det är huvudanledningen till att folk avstår.

Regelverken kring utsäde kan ses försvåra för kulturspannmålsodlare att få tillgång till och förmedla utsäde enligt det formella utsädessystemet (jmf Ribot & Peluso 2003). Utöver de byråkratiska och ekonomiska hinder som tjänstepersonen delar med sig av så ålägger även regelverket kring utsäde av bevarandesorter hinder i form av hur stor mängd utsäde som får säljas (Börjesson & Nygård 2011; Winge 2015). Den kvantitativa begränsningen gäller för det saluförda utsädet av en bevarandesort per odlingssäsong. Den saluförda mängden av bevarandesorten får inte överstiga 0,5% av det utsäde av samma art som används i landet eller den mängd utsäde som behövs för att så 100 hektar (2008/62/EG; SJVFS 2021:39). För vete och korn får inte mängden utsäde av en bevarandesort överstiga 0,3 % av den totala mängd utsäde av samma art som används i landet (2008/62/EG). Regelverken kring utsäde från Jordbruksverket ger svaga incitament för kulturspannmålsodlarna att registrera kulturspannmålet som bevarandesorter på Jordbruksverkets sortlista. Istället för att förmedla utsäde i det formella utsädessystemet förmedlas utsäde av kulturspannmål som foder eller spannmål inom föreningen Allkorn i hobby syfte.

Regelverken kring utsäde återspeglar normer om att spannmålssorter bör vara särskiljbara, enhetliga och ha stabila karaktärer (jmf Cleaver & de Koning 2015) där DUS-testerna är ett exempel på hur normerna kommer till uttryck. Normerna kan emellertid ses börja förändras i och med de nya utsädesreglerna för ekologiskt heterogent utsäde som började gälla 2022 (Jordbruksverket 2022a). De nya reglerna syftar till att underlätta försäljning av spannmål med en genetiskt och fenotypisk mångfald. Regelverken kan trots den nyligen införda förändringen ses ge otillräckliga incitament för kulturspannmålsodlare att förmedla utsäde enligt de nya reglerna. En kulturspannmålsodlare kommenterar de nya reglerna

Ja för min egen del har [reglerna om heterogent utsäde] ju liksom ingen betydelse. Absolut inte. I och med att jag är ju inne i systemet. /.../ Men det blir ju lättare för såna som ska in i systemet och kunna odla de här sorterna /.../. Och men sen är [jag] ju lite fundersam, varför ska myndigheterna ha ett regelverk på utsäde, kan man ju ifrågasätta. För myndigheten vet och du ska söka tillstånd, då vet myndigheten det, då kan dom säga, ähe det får du inte, eller en avgift eller någonting då. /.../ För det [regelverket kring utsäde] är ju väldigt komplext om man säger så då. Det känns som att myndigheterna inte gynnar oss.

Trots att nyligen införda regler möjliggör saluföring av utsäde som tangerar kulturspannmåls heterogena genetiska och utseendemässiga karaktärer och

möjligheten att registrera kulturspannmål som bevarandesorter beskriver informanten regelverket som icke-legitimt (jmf Peschard & Randeria 2020).

Regelverket kring utsäde och förmedling av utsäde kan ses som att kulturspannmålsodlarna hamnar i en gråzon mellan vad som anses yrkesmässig utsädesförmedling och inte. Regelverket ger också svaga incitament att förmedla utsäde av kulturspannmål i det formella utsädeshanteringssystemet som en bevarandesort eller som ekologiskt heterogent utsäde. Kulturspannmålsodlarna har dock ett handlingsutrymme där utsädeshanteringen kan skötas sinsemellan kulturspannmålsodlarna i hobbysyfte inom föreningen Allkorn i den öppning som finns i Utsädeslagen och Jordbruksverkets föreskrifter.

4.3.2 Allkorns betydelse för organiseringen av utsädeshanteringen

Som föregående avsnitt visade så organiserar kulturspannmålsodlarna utsädeshanteringen i lagstiftningens öppning. Genom Allkorn menar kulturspannmålsodlarna att det går att kringgå Jordbruksverkets regelverk om registrering på den svenska sortlistan och certifieringskrav vid förmedling av utsäde av kulturspannmål. En informant menar att det blir något annat när medlemmarna handlar med varandra inom föreningen när vi pratar om att regelverket bland annat reglerar handeln av utsäde. En annan informant berättar att om man ska förmedla utsäde via Allkorn ”*så har de ju lite koll på hur det där går till, för att det [ska] gå rätt till så att säga då*”. När jag frågar om vem som har rätt till utsäde, berättar en informant att han har svårt att förstå varför regelverken kring utsäde sätter begränsningar på utsädesförmedlingen och menar vidare att de kan förmedla utsäde tack vare Allkornsföreningen

Ja man ser ju nu kultursorterna, nu kan ju vi göra det [förmedla utsäde] genom att vi har föreningen, att luta tillbaka på, men annars, är det utanför sortlistan så är det svårt att förstå varför man inte skulle få göra det [förmedla utsäde].

Föreningen beskrivs av kulturspannmålsodlarna som en legitim aktör att luta sig tillbaka på för att få tillgång till och få förmedla utsäde av kulturspannmål. Även andra informanter beskriver att som medlem i Allkorn kan kulturspannmålsodlare dela med sig av utsäde utan att det skulle vara i strid med regelverken från Jordbruksverket.

Och Allkorn är ju en förening, en odlarförening. Och vi är ju medlem i Allkorn /.../ Därför att om man är medlem i Allkorn, då kan man alltså dela med sig utav utsäde och, utan att göra sig skyldig till någon olaglig handling.

Citatet visar ytterligare ett exempel på hur Allkorn beskrivs vara en legitim aktör som gör det möjligt att förmedla utsäde utan att det är i strid med regelverket från Jordbruksverket. En informant menar att det går att hänvisa till klausulen *Farmers' Rights* ifall det skulle bli någon diskussion kring utsädehanteringen gentemot regelverket från Jordbruksverket. *Farmers' Rights* framhåller jordbrukares rätt att spara, så, ta fram och förmedla eget utsäde. Det myntades av forskarna och aktivisterna Pat Mooney och Cary Fowler på 80-talet som ett svar mot de rättigheter som innehavare av växtsortsförädlarrätter har (Peschard & Randeria 2020). *Farmers' Rights* är implementerat i artikel 5, 6 och 9 i Förenta nationernas International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture (ITPGRFA) (FAO 2001; Da Vià 2012). Det är ett sätt att erkänna att jordbrukare genom tiderna har underhållit och upprätthållit växtgenetiska resurser och därmed har rätt till utsäde (ibid.). EU ratificerade ITPGRFA år 2004 och fördraget lägger ett visst ansvar på stater att leva upp till detta (Da Vià 2012).

/.../ det är ingen som har kommit och kollat oss eller bråkat med oss. Men, det hela bygger ju på, det [är det] här som är grundbulten, liksom att vi är med i Allkorn, att vi har rätt att dela med oss [av] utsäde, den här *Farmers' Rights*, som är någon såndär deklaration, som man har gjort liksom inom FN eller någonting sånt där, va. Så att, vi kan alltid hänvisa till den om det skulle bli någon diskussion.

Allkorn och *Farmers' Rights* utgör en institution som möjliggör kulturspannmålsodlarnas anspråk på att hantera och förmedla utsäde (jmf Sikor & Lund 2009). Det är något som möjliggörs genom den öppning som finns i Jordbruksverkets föreskrifter kring utsäde där utsäde förmedlas i hobby syfte inom föreningen Allkorn. Normen om att jordbrukare ska ha möjlighet att hantera, förmedla och odla sitt eget utsäde återspeglas också i citatet ovan (jmf Cleaver & de Koning 2015; Sikor & Lund 2009). Genom regelverken från Jordbruksverket, institutioners erkännande av anspråk och normer formar Allkorn, FN och Jordbruksverket på det här sättet vem som har kontroll och vem som kan upprätthålla kontroll över utsäde (jmf Sikor & Lund 2009). En informant beskriver problematiken med regelverken kring utsäde när jag frågar hur de påverkar jordbruket.

/.../ om de skulle försöka att lägga hela den modellen [med registrering och certifiering] för att ta fram ett utsäde, om dom [JBV] skulle kräva det av oss [kulturspannmålsodlare], då skulle det vara stora problem. Då skulle det inte fungera. Då skulle de [Jordbruksverket] verkligen lägga en död hand över hela den här kulturspannmålsvärlden. Så, men det kan de alltså rent juridiskt, vad jag förstår inte göra på grund av det här med *Farmers' Rights*.

Citatet beskriver en oro hos kulturspannmålsodlaren att en död hand skulle läggas på kulturspannmålsvärlden om kraven på registrering på den svenska sortlistan och kraven om utsädescertifiering innan saluföring som idag gäller för det utsäde som förmedlas i yrkesmässiga syften även började gälla för utsäde av kulturspannmål.

Kulturspannmålsodlarnas tillgång till utsäde av kulturspannmål skulle kunna försvåras om regelverken för utsäde förändras (jmf Ribot & Peluso 2003). Öppningen i lagstiftningen kan ses ha betydelse för bevarandet och in-situ odlingen av kulturspannmål (jmf Almekinders & Louwaars 2002). Öppningen kan ses möjliggöra för kulturspannmålsodlarnas organisering av det informella utsädehanteringssystemet och Jordbruksverket är medvetna om föreningen Allkorns verksamhet.

5. Avslutande diskussion

I det informella utsädehanteringssystemet för kulturspannmål uppstår en gråzon inom det formella utsädehanteringssystemet mellan vad som anses vara en yrkesmässig utsädesförmedling och inte. Organiseringen och utsädesförmedlingen av kulturspannmål kan ses möjliggöras inom det formella utsädehanteringssystemets gränser. Kulturspannmålsodlarna har hittat ett handlingsutrymme i den öppning som finns i Utsädeslagen (SFS 1976:298) och i Jordbruksverket föreskrifter (SJVFS 2021:39 SJVFS 2021:40) genom att utsädehanteringen organiseras i hobby syfte. Kulturspannmålsodlarna förmedlar utsäde i hobby syfte mellan medlemmarna inom föreningen Allkorn där föreningens medlemmar arbetar med en form av deltagande växtförädling. Genom att utsädesförmedlingen organiseras i föreningen Allkorn kommer kulturspannmålsodlarna ifrån Jordbruksverkets krav om att utsäde som säljs, byts eller som ges bort i yrkesmässigt syfte ska upptas på den svenska sortlistan och certifieras inför saluföring av Jordbruksverket.

Resultatet visar att en förutsättning för att utsäde ska få saluföras i yrkesmässiga syften är att sorten ska registreras på den svenska sortlistan där utsädet som sedan ska förmedlas ska certifieras av Jordbruksverket. Många kulturspannmålssorter har, trots undantag i utsädesföreskrifterna, svårt att leva upp till de krav som ställs vid registrering på sortlistan som en bevarandesort (Börjesson & Nygårds 2011; Newton et al. 2011; Winge 2015; Batur et al. 2021). Normerna som återspeglas i det nationella regelverket kring utsäde återspeglar i stor utsträckning inte kulturspannmålsodlarnas användning av kulturspannmål vars genetiska och utsädeendemässiga karaktärer ofta är heterogena (Newton et al 2011). Småskaliga utsädesproducenter drabbas särskilt av de krav som ställs inför registreringen av bevarandesorter och utsädescertifieringen inför saluföring på grund av den tid och kostnad registrering och certifiering innebär (Winge 2015). När utsädeslagstiftningen och föreskrifterna från Jordbruksverket ger svaga incitament till att upprätthålla tillgång till utsäde av kulturspannmål i det formella utsädehanteringssystemet kan istället föreningen Allkorn och relationerna via föreningen ses upprätthålla och skapa tillgång till utsäde av kulturspannmål tillsammans med NordGen och SLU (jmf Ribot & Peluso 2003).

Resultatet visar att kulturspannmålsodlare får bland annat tillgång till utsäde av kulturspannmål genom föreningen Allkorns utsädesbank. Medlemmarna har byggt upp och förvaltar utsädesbanken gemensamt i vad som kan ses vara en föreningsallmänning (jmf Sandström et al. 2017). Tillgång till Allkorns utsädesbank regleras genom medlemskapet i föreningen. Medlemskap i Allkorn ger

också möjlighet för kulturspannmålsodlare att knyta kontakter genom deltagande i föreningens evenemang. Informella utsädessystems funktion och effektivitet beror bland annat på faktorer som relationer, och kontaktskapandet som sker på föreningens evenemang utgör en viktig del för att utveckla lokala och relationella utsädesförmedlingsinitiativ (jmf McAndrew 2001). Kontakterna mellan kulturspannmålsodlarna möjliggör tillgång till utsäde och vidare utsädesförmedling av kulturspannmål i lokala utsädesgemenskaper. På det här sättet sprids utsäde vidare tillsammans med den kunskap som kulturspannmålsodlarna har kring utsädet och utsädeshanteringen. Resultatet visar att en mer formell tillgång till utsäde av kulturspannmål via institutioner uppstår genom SLU och NordGen.

Föreningsallmänningen regleras av normer som styr vem har tillgång till utsädesresursen kulturspannmålsodlarna förvaltar och på vilka grunder de exkluderar personer att inte ha tillgång till den. Resultatet visar att utsädeshanteringen är relationellt driven, där normer om att odla ekologiskt och tillräckliga kunskapsnivåer om kulturspannmålsodling utgör en viktig aspekt för att få tillgång till utsäde av kulturspannmål. Normerna som styr vem som har tillgång till utsäde av kulturspannmål utgör en del av ett större normsystem som tar ekologiskt jordbruk till en ny nivå, utöver de regler som gäller för ekologisk certifiering i Sverige idag. Utsädesresursen regleras också av normer som syftar till att hålla utsädesresursen fri från bland annat sjukdomar, förhindra dålig skörd eller att okunskap om spannmålsodling omintetgör delar av utsädesresursen. Dessa normer visar sig ha växt fram i växelverkan mellan kulturspannmålsodlarna över tid, där ny erfarenhet har gjort att relationen mellan utsädesresursen, föreningsallmänningen och den uppsättning normer som styr utsädesförvaltningen har förändrats (jmf Montenegro de Wit 2019). Normerna som reglerar tillgång till utsädesresursen kan därmed ses vara dynamiska och föränderliga. De normer som kulturspannmålsodlarna ger uttryck för och som delvis styr vem som får tillgång till utsäde av kulturspannmål innebär nödvändigtvis inte en total uteslutning av personer som inte lever upp till normerna om hur spannmålsodling ska gå till. Demeulenaere (2018) menar att jordbrukares organisering i informella utsädessystem framförallt handlar om deras egenmakt och självständighet i att kunna välja vilka sorters spannmål de ska odla snarare än att hävda ägande över det utsäde de odlar. Kulturspannmålsodlarna i föreningsallmänningen förvaltar inte bara en utsädesresurs. Görandet av föreningsallmänningen är relationellt driven och kan ses vara en del av ett gemenskapsskapande bland kulturspannmålsodlarna (jmf Sandström et al. 2017), där kulturspannmålsodlingen blir ett sätt att uttrycka sin identitet som ekologiska odlare som har ambitioner om att ta ekologiskt jordbruk till en ny nivå.

Resultatet visar också hur medlemmarna i föreningen Allkorn använder sig av föreningen och klausulen Farmers' Rights för att legitimera sitt

utsädehanteringssystem. Genom föreningen Allkorn möjliggörs och organiseras utsädesförmedlingen i en öppning i Utsädeslagstiftningen då utsädesförmedlingen kan sägas utföras i en form av hobby syfte mellan medlemmarna. Kulturspannmålsodlarna kan ses ge uttryck för normer om rätten att hantera, odla och förmedla sitt eget utsäde, något som erkänns och legitimeras inom föreningsallmanningen och genom globala institutionella arrangemang (jmf Sikor & Lund 2009). I det här fallet handlar det om EU:s och FN:s erkännande av Farmers' Rights genom dekretet ITPGRFA (FAO 2001; Da Vià 2012). Organiseringen av ett utsädehanteringssystem genom föreningen Allkorn kan ses som ett uttryck för kritik mot det formella utsädesystemets normer och regelverk som kulturspannmålsodlarna menar är anpassade efter det konventionella storskaliga jordbruket där utsäde främst betraktas som en insatsvara (Da Vià 2012). Regelverkets normer om att spannmålssorter ska vara särskiljbara från andra kända sorter, enhetliga inom populationen och att sorterna ska vara stabila över tid är emellertid under förändring i och med att nya regler kring saluföringen av ekologiskt heterogent utsäde införts (Jordbruksverket 2022a). Hur EU-kommissionens förslag på ny utsädeslagstiftning kommer se ut återstår att se.

Referenser

- Allkorn (2022). *Vad vi gör*. Allkorn.se. [Webbsida]. Tillgänglig: <http://allkorn.se/vad-vi-gör> [2022-05-07]
- Almekinders, C.J.M. & Louwaars, N.P. (2002). The Importance of the Farmers' Seed Systems in a Functional National Seed Sector. *Journal of New Seeds*, 4 (1–2), 15–33. https://doi.org/10.1300/J153v04n01_02
- Andersen, R. (2008). *Governing agrobiodiversity: plant genetics and developing countries*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315585536>
- Batten, L., Plana Casado, M.J. & van Zeven, J. (2021). Decoding Seed Quality: A Comparative Analysis of Seed Marketing Law in the EU and the United States. *Agronomy*, 11 (10), 2038. <https://doi.org/10.3390/agronomy11102038>
- Batur, F & Golay, C. (2021). *Practical Manual on the Right to Seeds in Europe. The United Nations Declaration on the Rights of Peasants and Other People Working in Rural Areas and the Right to Seeds in Europe*. Université de Genève: Geneva Academy. <https://geneva-academy.ch/joomlatools-files/docman-files/Briefing%2019.pdf>
- Batur, F., Bocci, R. & Bartha, B. (2021). Marketing Farmers' Varieties in Europe: Encouraging Pathways with Missing Links for the Recognition and Support of Farmer Seed Systems. *Agronomy*, 11 (11), 2159. <https://doi.org/10.3390/agronomy11112159>
- Bollier, D., & Helfrich, S. (Eds.). (2015). *Patterns of commoning*. Commons Strategy Group and Off the Common Press.
- Bryman, A. (2018). *Samhällsvetenskapliga metoder*. 3. uppl. Stockholm: Liber.
- Börjesson, A. & Nygård, L. (2011). *Amatör- och bevarandesorter - regler kring utsädesodling och försäljning*. Jönköping: Jordbruksverket. Tillgänglig: https://www2.jordbruksverket.se/webdav/files/SJV/trycksaker/Pdf_ovrigt/ovr230.pdf
- Camacho Villa, T. C., Maxted, N., Scholten, M. & Ford-Lloyd, B. (2005). Defining and identifying crop landraces. *Plant Genetic Resources*, 3 (3), 373–384. <https://doi.org/10.1079/PGR200591>
- Clapp, J. (2016). *Food*. 2a. uppl. Cambridge: Polity Press.
- Cleaver, F., & de Koning, J. (2015). Furthering critical institutionalism. *International Journal of the Commons*, 9(1). <http://doi.org/10.18352/ijc.605>
- Da Vià, E. (2012). Seed Diversity, Farmers' Rights, and the Politics of Re-peasantization. *The International Journal of Sociology of Agriculture and Food*, 19 (2), 229–242. <https://doi.org/10.48416/ijisaf.v19i2.227>

- Demeulenaere, E (2018). 'Free our seeds!' Strategies of farmers' movements to reappropriate seeds. I: Girard, F. & Frison, C. (red.) *The commons, Plant Breeding and Agricultural Research. Challenges for Food Security and Agrobiodiversity*. London: Routledge. 210-225.
- Demeulenaere, E. & Piersante, Y. (2020). In or out? Organisational dynamics within European 'peasant seed' movements facing opening-up institutions and policies. *The Journal of Peasant Studies*, 47 (4), 767–791.
<https://doi.org/10.1080/03066150.2020.1753704>
- Europaparlamentets och rådets förordning 2018/848 (2018). *Regulation (EU) 2018/848 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2018 on organic production and labelling of organic products and repealing Council Regulation (EC) No 834/2007*. OJ L 2018. <http://data.europa.eu/eli/reg/2018/848/oj/eng> [2022-05-04]
- Europaparlamentets och rådets direktiv 66/402/EEC av den 14 juni 1966 om saluföring av utsäde av stråsåd (66/402/EEC). *Europeiska unionens officiella tidning*. Kapitel 3, volym 1, s. 142. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SV/TXT/HTML/?uri=CELEX:01966L0402-20220201&from=EN>
- Europakommissionens direktiv 2008/62/EG av den 20 juni 2008 om vissa undantag för godkännande av lantsorter och andra sorter av lantbruksväxter som är naturligt anpassade till lokala och regionala betingelser och som hotas av genetisk utarmning, samt saluföring av utsäde och utsädespotatis av dessa lantsorter och andra sorter. (2008/62/EG) *Europeiska unionens officiella tidning*. OJ L 162, 21.6.2008, s. 13–19 Tillgänglig: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SV/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L.2008.162.01.0013.01.SWE&toc=OJ%3AL%3A2008%3A162%3ATOC>
- FAO (2001). *International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture*. Rome: FAO of the UN. fao.org/3/i0510e/i0510e.pdf
- George, R.A.T. (2011). *Agricultural seed production*. Wallingford: CABI.
- Jordbruksverket (2022a). *Ekologiskt utsäde. Odlas ekologiskt utsäde. Heterogent växtförökningsmaterial*. Jordbruksverket.se [Webbsida]. Tillgänglig: <https://jordbruksverket.se/vaxter/odling/utsade-och-registrering-av-vaxtsorter/ekologiskt-utsade> [2022-05-04]
- Jordbruksverket (2022b) *Arbetet med en ny utsädeslagstiftning har påbörjats*. Jordbruksverket.se. [Webbsida]. Tillgänglig: <https://jordbruksverket.se/vaxter/odling/utsade-och-registrering-av-vaxtsorter/ny-utsadeslagstiftning> [2022-05-25]
- Jordbruksverket (2022d). *Registrering av nya sorter och växtförädlarrätt*. Jordbruksverket.se. [Webbsida]. Tillgänglig: <https://jordbruksverket.se/vaxter/odling/utsade-och-registrering-av-vaxtsorter/registrering-av-nya-sorter-och-vaxtforadlarratter> [2022-01-20]
- Kaijser, L. & Öhlander, M. (2011). *Etnologiskt fältarbete*. 2. uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Kloppenborg, J.R. (2004). *First the Seed: The Political Economy of Plant Biotechnology*. Madison: University of Wisconsin Press.

- Kvale, S., Brinkmann, S. & Torhell, S.-E. (2014). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Louwaars, N.P. (2002). Seed Policy, Legislation and Law: Widening a Narrow Focus. *Journal of New Seeds*, 4 (1–2), 1–14. https://doi.org/10.1300/J153v04n01_01
- McAndrew, Neville. (2001). Coordinating Regional Mechanisms for Facilitating Collaboration and Exchange of Expertise Among Stakeholders Dealing with Seed Production in Latin America (2001). I: Seed policy and programmes in Latin America and the Caribbean. Rome, FAO.
- Montenegro de Wit, M. (2019). Beating the bounds: how does ‘open source’ become a seed commons? *The Journal of Peasant Studies*, 46 (1), 44–79. <https://doi.org/10.1080/03066150.2017.1383395>
- Montin, S. & Hedlund, G. (2009). Governance som interaktiv samhällsstyrning - gammalt eller nytt i forskning och politik? I: Montin, S. & Hedlund, G. (red.) *Governance på svenska*. Santérus Förlag.
- Newton, A.C., Akar, T., Baresel, J.P., Bebeli, P.J., Bettencourt, E., Bladenopoulos, K.V., Czembor, J.H., Fasoula, D.A., Katsiotis, A., Koutis, K., Koutsika-Sotiriou, M., Kovacs, G., Larsson, H., de Carvalho, M.A.A.P., Rubiales, D., Russell, J., Santos, T.M.M.D. & Patto, M.C.V. (2011). Cereal Landraces for Sustainable Agriculture. I: Lichtfouse, E., Hamelin, M., Navarrete, M., & Debaeke, P. (red.) *Sustainable Agriculture Volume 2*. Dordrecht: Springer Netherlands, 147–186. https://doi.org/10.1007/978-94-007-0394-0_10
- Ostom, E. (1990). *Governing the commons: the evolution of institutions for collective action*. Cambridge: Cambridge University Press
- Phillips, C. (2016). *Saving more than seeds: practices and politics of seed saving*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315607641>
- Peschard, K. & Randeria, S. (2020). ‘Keeping seeds in our hands’: the rise of seed activism. *The Journal of Peasant Studies*, 47 (4), 613–647. <https://doi.org/10.1080/03066150.2020.1753705>
- Ribot, J.C. & Peluso, N.L. (2003). A Theory of Access. *Rural Sociology*, 68 (2), 153–181. <https://doi.org/10.1111/j.1549-0831.2003.tb00133.x>
- Robson, C. & McCartan, K. (2016). *Real world research : a resource for users of social research methods in applied settings*. Fourth Edition. Hoboken: Wiley.
- Sandström, E., Ekman, A. K., & Lindholm, K. J. (2017). Commoning in the periphery– The role of the commons for understanding rural continuities and change. *International Journal of the Commons*, 11 (1), 508–531. <http://doi.org/10.18352/ijc.729>
- SFS 2000:1330. *Utsädesförordning*. Svensk författningssamling. Stockholm: Näringsdepartementet
- SFS 1976:298. *Utsädeslag*. Svensk författningssamling Stockholm: Näringsdepartementet
- SFS 1997:306. *Växtförädlarrättslag*. Svensk författningssamling. Stockholm: Justitiedepartementet
- Sikor, T. & Lund, C. (2009). Access and Property: A Question of Power and Authority. *The Politics of Possession*, 1–22. <https://doi.org/10.1002/9781444322903.ch1>

- SJVFS 2021:39. Föreskrifter om ändring i Statens jordbruksverks föreskrifter (SJVFS 2009:66) om godkännande av bevarandesorter av lantbruksväxter och om produktion och saluföring av utsäde av sådana sorter. Jönköping: Statens Jordbruksverk
- SJVFS 2021:40. Föreskrifter om ändring i Statens jordbruksverks föreskrifter (SJVFS 1994:22) om certifiering m.m. av utsäde av stråsäd. Jönköping: Statens Jordbruksverk.
- Skatteverket (2022). *Vad är näringsverksamhet?* Tillgänglig: <https://www.skatteverket.se/foretag/drivaforetag/startaochregistrera/vadarnaringsverksamhet.4.6efe6285127ab4f1d25800025792.html> [2022-06-02]
- Skatteverket (2022b). *Vad räknas som näringsverksamhet?* Tillgänglig: <https://www4.skatteverket.se/rattsligvagledning/331005.html#h-Exempel-pa-verksamheter-som-inte-uppfyller-kravet> [2022-06-02]
- Teorell, J. & Svensson, T. (2007). *Att fråga och att svara: samhällsvetenskaplig metod*. 1. uppl. Stockholm: Liber.
- Utsädesförordning (2000:1330). Svensk Författningssamling. Stockholm: Näringsdepartementet
- Utsädeskontrollutredning (2004). *Utsädeskontroll i förändring*. (SOU 2004:72). Stockholm: Regeringskansliet.
- Visser, B. (2002) An Agrobiodiversity Perspective on Seed Policies, *Journal of New Seeds*, 4:1-2, 231-245, DOI: 10.1300/J153v04n01_17
- Wattnem, T. (2016). Seed laws, certification and standardization: outlawing informal seed systems in the Global South. *The Journal of Peasant Studies*, 43 (4), 850–867. <https://doi.org/10.1080/03066150.2015.1130702>
- Wiking Leino, M. (2017). *Spannmål - Svenska lantsorter*. Stockholm: Nordiska Museets förlag.
- Winge, T. (2015). Seed Legislation in Europe and Crop Genetic Diversity. I: Lichtfouse, E. (red.) *Sustainable Agriculture Reviews: Volume 15*. Cham: Springer International Publishing, 1–64. https://doi.org/10.1007/978-3-319-09132-7_1
- Wouw, M. van de, Kik, C., Hintum, T. van, Treuren, R. van & Visser, B. (2010). Genetic erosion in crops: concept, research results and challenges. *Plant Genetic Resources*, 8 (1), 1–15. <https://doi.org/10.1017/S1479262109990062>

Populärvetenskaplig sammanfattning

Människors möjlighet att hantera och dela med sig av sitt eget utsäde eroderas av politiska och teknologiska processer. Formella utsädessystem har växt fram under 1900-talet där lagstiftning och utsädesbranschen i stor utsträckning reglerar handel och kontroll över utsäde. Det gäller framförallt i det globala nord. Trots de formella utsädessystemets påverkan på hantering och handel kring utsäde med standardisering, växtförädlarrätter och certifiering av utsäde så fortsätter spannmålsodlare att odla och organisera sig i ett informellt utsädessystem kring så kallat kulturspannmål, som kan ses vara oförädlade och äldre spannmålssorter.

Uppsatsen tar utgångspunkt i Sverige i det informella utsädeshanteringssystemet av kulturspannmål och undersöker hur utsädeshantering av kulturspannmål går till och organiseras i relation till det informella och formella utsädeshanteringssystemet. Genom kvalitativa intervjuer tar uppsatsen reda på hur kulturspannmålsodlare får tillgång till utsäde av kulturspannmål samt vilka normer och regelverk som omger tillgång till utsäde av kulturspannmål.

Resultatet visar att tillgång till utsäde av kulturspannmål regleras genom medlemskap i föreningen Allkorn, via relationer mellan kulturspannmålsodlare och genom lokala utsädesförmedlingsinitiativ samt via SLU och NordGen.

Relationer inom Allkorn, normer om att odla ekologiskt enligt principer som går utöver de formella regelverken för ekologiskt jordbruk och kunskap om kulturspannmålsodling har växt fram och reglerar vem som får tillgång till utsäde av kulturspannmål.

Utsäde som ska förmedlas för yrkesmässiga syften ska registreras på den nationella sortlistan och utsädet ska certifieras av Jordbruksverket. För att en spannmålssort ska kunna registreras på den nationella sortlistan ska spannmålssorten genomgå vissa tester och uppvisa karaktärer som är stabila från odlingsäsong till odlingsäsong, sorten ska vara enhetlig inom populationen och sorten ska vara särskiljbar från andra tidigare kända sorter. Resultatet visar att förmedlingen av kulturspannmål organiseras i icke-yrkesmässiga syften inom föreningen Allkorn. Genom att organisera utsädeshantering av kulturspannmål inom föreningen Allkorn kan utsädesförmedlingen gå under hobbymässiga syften. Kulturspannmålsodlarna undgår därmed föreskrifternas förelägganden om sortregistrering och utsädescertifiering som till stor del inte är anpassade för kulturspannmåls heterogena karaktärer och det informella

utsädehanteringssystemets praktiker. Jordbruksverkets föreskrifter kring utsäde ger idag svaga incitament att förmedla utsäde av kulturspannmål i det formella utsädehanteringssystemet.

Uppsatsens resultat bidrar till förståelsen för hur kulturspannmål förvaltas och används i ekologiska jordbruk. Uppsatsen bidrar också till förståelsen om hur informella och formella utsädessystem påverkar förvaltningen av kulturspannmål.

Bilaga 1

Intervjufrågor till kulturspannmålsodlare.

Presentation av mig, mitt arbete, anonymitet och fråga om det är OK att spela in intervjun.

Berätta om ditt jordbruk

- Berätta om ditt jordbruk!
 - Inriktning, storlek, ägande, boende, anställda, heltid/deltidsjordbruk
- Hur stor areal kulturspannmål odlar du?

Kulturspannmål

- Vad är kulturspannmål för dig?
- Vem har rätt att äga utsäde enligt dig? /Vem äger utsäde enligt dig?
- Vad har du för arter och/eller sorter?
- Hur kommer det sig att du odlar kulturspannmål?
 - Passande för jordbruket/platsen/, bra egenskaper, intresse, nutitionsmässiga orsaker, hur länge tex?
- Hur tar du utsäde?
 - Eget/ köpt/ fått/ sparat tex.? Odlar på kontrakt? - hur länge?
- Är sorterna med på någon sortlista?
- Vad vet du om sorterna du odlar?
 - Hur fick du tag på dem?
- Vad gör du med skörden?
 - Sparar utsäde? Samarbete med andra odlare kring utsädehanteringen?
- Förmedlar du utsäde på något sätt?
 - Ger bort, säljer, byter? Till vem - varför?

Kontakter med andra engagerade i kulturspannmål och -odling

- Har du kontakt med andra odlare eller är med i en förening som är engagerad i kulturspannmål?
 - Delar kunskap, erfarenheter, utsäde, medlemskap tex.?
- Hur resonerar du när du tar eller väljer utsäde?
 - Uppförökning? Vad uppförökar du - varför? Evolutionära? "Sortrena"?
- Finns det några utmaningar eller hinder i utsädehanteringen?

Kontakt och relation till myndigheter

- Hur förhåller du dig till regler och föreskrifter som är utfärdade av JBV?
 - Vad tycker du om regelverket kring utsädehantering? Hur känner du kring det?
- Påverkar regelverken från tex. Jordbruksverket ditt jordbrukande?
 - Stödpengar? Val i jordbrukandet?

Bilaga 2

Frågor till Jordbruksverkets tjänstepersoner.

Presentation av mig, mitt arbete, anonymitet och fråga om det är OK att spela in intervjun

Jordbruksverket

- Berätta om ditt arbete på Jordbruksverket och hur Jordbruksverket arbetar med utsäde!
- Hur arbetar ni gentemot spannmålsodlare som tar sitt eget utsäde?
- Hur stor andel utgör kulturspannmåls utsäde av den producerade/certifierade utsädesmängden?
- Erbjuder ni spannmålsodlare tjänster? (Analys av sjukdomar, kvalitet, artrenhet/sortrenhet)

Jordbruksverket och kulturspannmål

- Vad är kulturspannmål för JBV? Bevarande- och Amatörsorter?
- Vad har Jordbruksverket för roll när det gäller reglering och tillgång på utsäde av kulturspannmål?
- Vad tycker du om regelverken kring utsäde? I allmänhet?
- Hur har utsädehanteringen förändrats över tid?
- Vad innebär det för en sort att vara på den nationella sortlistan respektive bevarandelistan?
- Vad innebär det att odla en sort som inte är med på någon sortlista?
- Begränsningar eller fördelar med att ha en sort på en sortlista? Stödpengar?
- Vad innebär de nya reglerna för ekologiskt utsäde och heterogent växtförökningsmaterial som började gälla 2022? - sortlistor, marknadsföring/försäljning, omger kulturspannmål mer/mindre
- Syfte?

Samverkan och relationen till kulturspannmålsodlare

- Arbetar ni gentemot odlare och organisationer som intresserar sig för och odlar kulturspannmål? Hur?
- Arbetar JBV med bevarandearbete av kulturspannmål?

Publicering och arkivering

Godkända självständiga arbeten (examensarbeten) vid SLU publiceras elektroniskt. Som student äger du upphovsrätten till ditt arbete och behöver godkänna publiceringen. Om du kryssar i **JA**, så kommer fulltexten (pdf-filen) och metadata bli synliga och sökbara på internet. Om du kryssar i **NEJ**, kommer endast metadata och sammanfattning bli synliga och sökbara. Även om du inte publicerar fulltexten kommer den arkiveras digitalt. Om fler än en person har skrivit arbetet gäller krysset för samtliga författare. Läs om SLU:s publiceringsavtal här:

- <https://www.slu.se/site/bibliotek/publicera-och-analysera/registrera-och-publicera/avtal-for-publicering/>.

JA, jag/vi ger härmed min/vår tillåtelse till att föreliggande arbete publiceras enligt SLU:s avtal om överlåtelse av rätt att publicera verk.

NEJ, jag/vi ger inte min/vår tillåtelse att publicera fulltexten av föreliggande arbete. Arbetet laddas dock upp för arkivering och metadata och sammanfattning blir synliga och sökbara.